

KLAIPĖDA UNIVERSITY

Raimondas Kazlauskas

**THE EVOLUTION OF THE POLITICAL
IN ANCIENT GREECE**

Summary of Doctoral Dissertation
Humanities, History and Archaeology (H 005)

Klaipėda, 2020

The doctoral dissertation was prepared during the period of 2016–2020 at Klaipėda University in accordance with the doctoral studies right granted to Vytautas Magnus University along with Klaipėda University by Order No. V-1019 of the Minister of Education and Science of the Republic of Lithuania, 8 June 2011 and accordance with the doctoral studies right granted to Vytautas Magnus University along with Klaipėda University by Order No. V-160 of the Minister of Education, Science and Sport of the Republic of Lithuania, 22 February 2019.

Scientific supervisors:

(2016-2018 years) Dr. Hektoras Vitkus (Klaipėda University, Humanities, History and Archeology, H 005)

(2018-2020 years) Prof. Dr. Habil. Tatjana Aleknienė (Vytautas Magnus University, Humanities, Philosophy, H 001)

The doctoral dissertation will be defended at the Defence Board of Vytautas Magnus University and Klaipėda University in the Field of History and Archeology:

Chairman

Prof. Dr. Alvydas Jokubaitis (Vilnius University, Humanities, Philosophy, H 001)

Members:

Prof. Dr. Andrius Bielskis (Mykolas Romeris University, Humanities, Philosophy, H 001)

Assoc. Prof. Dr. Aurelijus Gieda (Vilnius University, Humanities, History and Archeology, H 005)

Assoc. Prof. Dr. Vacys Vaivada (Klaipėda University, Humanities, History and Archeology, H 005)

Dr. Marius Ščavinskas (Klaipėda University, Humanities, History and Archeology, H 005)

The doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Defence in the Field of History and Archeology, in Aula Magna Conference Hall of Klaipėda University at 13:00 p. m. on the 11th of December, 2020.

Address: Herkaus Manto str. 90-2, LT-92295, Klaipėda, Lithuania.

The summary of doctoral dissertation was sent out on the 11th of November, 2020.

The dissertation is available for review at the libraries of Klaipėda University and Vytautas Magnus University.

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Raimondas Kazlauskas

POLITIŠKUMO RAIDĄ SENOVĖS GRAIKIJOJE

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija (H 005)

Klaipėda, 2020

Mokslo daktaro disertacija rengta 2016–2020 metais Klaipėdos universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui su Klaipėdos universitetu Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. birželio 8 d. įsakymu Nr. V-1019 ir Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę.

Moksliniai vadovai:

(2016-2018 m.) dr. Hektoras Vitkus (Klaipėdos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

(2018-2020 m.) prof. habil. dr. Tatjana Aleknienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija, H 001)

Mokslo daktaro disertacija ginama Vytauto Didžiojo universiteto ir Klaipėdos universiteto Istorijos ir archeologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas

prof. dr. Alvydas Jokubaitis (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija, H 001).

Nariai:

prof. dr. Andrius Bielskis (Mykolo Romerio Universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija, H 001)

doc. dr. Aurelijus Gieda (Vilniaus Universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

doc. dr. Vacys Vaivada (Klaipėdos Universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

dr. Marius Ščavinskas (Klaipėdos Universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005)

Daktaro disertacija bus ginama viešame Istorijos ir archeologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2020 m. gruodžio 11 d. 13 val. Klaipėdos universiteto Aula Magna Konferencijų salėje.

Adresas: Herkaus Manto g. 90-2, LT-92295 Klaipėda, Lietuva.

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2020 m. lapkričio 11 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Klaipėdos universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekose.

ENGLISH SUMMARY OF DOCTORAL DISSERTATION

Research problem and relevance. The political tends to be commonly substituted for politics in a daily mind-set, i.e. for that which maintains social order and discipline by means of a number of managerial technologies. The notion of the political is often confused with a notion of the sociality by investing that phenomenon with features that are historically uncharacteristic to it. A single social paradigm had existed prior to the emergence of the political: according to it, human beings were never deemed to be equal. The political does not exist in the world where the solution of problems is still possible in traditional ways. In the ancient world the political came into being as a unique way to solve social problems that were otherwise irresolvable. In order to comprehend the crux of the problem, one needs to understand an essential principle of the political in Antiquity based on which people were divided into two unequal contingents – the citizens and all the rest. Thus, a principle of the supremacy of *citizenship* prevailed over that of *humanity*¹. The entire book *Politics* by Aristotle is devoted to the interpretation of this concept (Aristotle, *Politics* 1252a-1260b).

It is a paradox, but it was exactly the political in ancient Greece based on the principles of human selection and fitness that allowed that nation to achieve spectacular successes in all walks of life. Here the principle of the exclusivity of the best reigned supreme which required not to be content with the actually available but to aim to achieve that humans make every conscious effort to refine the best qualities of the inner spirit². This attitude, aptly portraying the essence of the political in ancient Greece, is expressed by Hesiod in his aphorism – *the half is greater than the whole* (Hesiod, *Works and Days* 40). Modern Western societies upheld a totally different paradigm that historically has its origins in Stoicism taking shape in the third century BC, which suggested that political exclusion of people was neither just nor legitimate. When comparing Antiquity with modern times, a historical sequence, political and social, is evident. Thomas Kuhn has noted that two opposing paradigms cannot coexist simultaneously at the same locality³. In the historiography of Antiquity, the studies corroborating affinity, if not identity, of the Greek past to the lived present have been deemed an almost incontestable research standard. With tongue in cheek, Ricardo Duchesne labelled such attitude towards the bright past as

¹ Jellinek, G. *Allgemeine Staatslehre*, Berlin, 1922, S. 34.

² Starr, C. G. *Aristocratic Temper of Greek Civilization*. New York – Oxford, 1992, p. 14–27.

³ Kuhn, T. S. *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius, 2003, p. 100.

“a sanitized version of the Greek legacy”⁴. With an ingrained attitude that the purpose of the past is to serve the present, a problem of the authentication of a tradition had arisen. This thesis upholds an idea that the past must be contemplated as a totally self-sustained phenomenon, irrespective of our expectations. History is here to aid a human being, when interpreting the past, to promote his or her self-perception who he or she is and to project opportunities for the realisation of objectives and interests pertaining to himself/herself and his/her immediate environment. One of the key stereotypes of modern times is related exactly to the idea of political. Marcel Detienne wrote: “[it is commonly] believed that ‘political domain’ or ‘*politics*’, to *politikon*, fell from the heavens one fine day, in Pericles’ Athens, landing in the miraculous and authenticated form of Democracy”⁵. When validating human rights and social progress, an elementary fact is often overlooked that no such concept existed in Antiquity. Hence a dangerous temptation might arise to take these political achievements for granted, as self-evident and eternal, ignoring historical context of their prototypes. When comparing the political project created by the Greeks with political practice of Western civilization, Paul Veyne wrote: “*Bourgeois liberalism* organises cruise ships in which each passenger must take care of himself as best as he can, as the crew is only there to provide common goods and services. The Greek city, in contrast, was a ship where the passengers made up the crew”⁶. In this respect a Greek man cannot be considered unequivocally as a precursor of modern man. The point is that in ancient Greece a free man was not considered to be a man who thought he possessed certain “inalienable rights” but a citizen participating in the decision-making process⁷.

When political domain in the West started to be identified with a total set of procedures governing every aspect of life, a gap between such modernizing paradigm and the concept of Ancient political and an increasing confusion in terms was becoming incrementally manifest. Oswyn Murray, comparing different approaches of Western historiographies towards the phenomenon of Greek political, ironically noted that “To the Germans the *polis* can only be described in a handbook of constitutional law; the French *polis* is a form of Holy Communion; the English *polis* is a historical accident; while the American *polis* combines the practices of a Mafia convention with the principles of

⁴ Duchesne, R. “The Aristocratic Military Ethos of Indo-Europeans and the Primordial Origins of Western Civilization”, in *Comparative Civilizations Review* 66, 2009, p. 14.

⁵ Detienne, M. “The Gods of Politics in Early Greek Cities”, *Arion. A Journal of Humanities and the Classics* 12(2), 2004, p. 50.

⁶ Veyne, P. „Les Grecs ont-ils connu la démocratie? Essai sur l’imagination constituante”, *Diogene. Revue internationale des sciences humaines*. October – December, 1983, p. 9.

⁷ Finley, M. *Democracy Ancient and Modern*. New Brunswick, 1973, p. 116.

justice and individual freedom”⁸. After the First World War the political (German *das Politische*) as a historical, legal and political phenomenon was studied by a German historian and jurist Carl Schmitt⁹. He made a vital turn from an empirical-positivist conception of *politics*¹⁰ to the concept of the *political*¹¹ possessing religious assumptions and a theological foundation. For him, the political was a concept explaining historical premises of political processes, while politics refers to the description of the rules of communal life of people in society. Schmitt restored fundamental unity of politics and religion which existed in Antiquity. The key to understanding Schmitt’s notion of the political was the idea of decisionism stating that “sovereign is he who decides on the exception”¹². Interestingly, Marcel Detienne described the use of an analogous term in the Greek language. It referred to the concept of *dokein* describing a possibility to make [political] decision¹³. The approach promoted by Schmitt triggered the attempts of Hannah Arendt, Sheldon Wolin, Leo Strauss and Joachim Ritter to revitalise the Classical idea of the political¹⁴. From the 1990s onwards, the phenomenon of the political has evolved into a serious subject for studies in history, politics and law, the coverage of which rapidly expanded to include the issues of the history of political ideas¹⁵.

⁸ Murray, O. “Cities of Reason”, in O. Murray, S. Price (eds.) *The Greek City. From Homer to Alexander*. Oxford, 1991, p. 3

⁹ Schmitt, C. *Der Begriff des Politischen*. Berlin, 1932, S. 20–78.

¹⁰ Gr. *ta politika*, German *die Politik*.

¹¹ Gr. *to politikon*, German *das Politische*.

¹² Schmitt, C. *Politinė teologija. Politinė teologija II*. Vilnius, 2014, p. 30.

¹³ Detienne, M. *The Masters of Truth in Archaic Greece*. New York, 1996, p. 109–119.

¹⁴ Arendt, H. *Žmogaus būklė*. Vilnius, 2005; Wolin, S. *Politics and Vision*. Boston, 1960; Strauss, L. *Prigimtinė teisė ir istorija*. Vilnius, 2017; Ritter, J. *Metaphysik und Politik*. Frankfurt, 1969, p. 106–132 (The studies of the history of J. Ritter concepts have shown that *polis* is not so much a constitutional concept as an identity concept).

¹⁵ Gebhardt, J. “Auf der Suche nach dem Politischen. Randbemerkungen zur gegenwärtigen Diskussionslage“, in M. T. Greven, H. Münkler, R. Schmalz-Bruns (Hg.). *Bürgersinn und Kritik. Festschrift für Udo Bernbach zum 60. Geburtstag*. Baden-Baden, 1998, S. 15–27; Howard, D. *The Primacy of the Political. A History of Political Thought from the Greeks to the French and American Revolutions*. New York – Chichester, 2010; Schweda, M. *Joachim Ritters Begriff des Politischen. Carl Schmitt und das Münsteraner Collegium Philosophicum*. 2010. Prieiga internetu <https://www.researchgate.net/publication/215617261>; Mouffe, C. *On the Political*. New York, 2005; Springborg, P. “The Primacy of the Political. Rahe and the Myth of the Polis”, *Political Studies* 38, 1990, p. 83–104; Vesting, T. “Erosionen staatlicher Herrschaft. Zum Begriff des Politischen bei Carl Schmitt“, *Archiv des öffentlichen*

For the purpose of the fact selection, the analysis of study material and for the highlighting of an unified assessment framework, the thesis will adhere to the following definition of the political: ***The political is a social state when a human community, dominant in its inhabited area, strictly dissociates itself from any other social units, making self-reliant decisions on the issues of its survival and well-being.*** By the same token, the dissertation aims to demonstrate that the political is not merely a function of social, but a special configuration of a proactive part of society which comes forward during critical junctures in history. The thesis sets as an objective not to explain theoretical specificity of the political, which has been dealt with in a rather comprehensive way, but historical origin and background of this phenomenon by splitting the study object into the aspects of its historical genesis and its historical development, at the same time relating this process to the history of Greek religion and the evolution of political theology. The thesis aims at the insight and description of social structure that was fit to generate elements of the political, to illuminate theological and cultural factors that triggered political metamorphosis and to trace the key phases of the genesis of the political.

Novelty of the research within the context of the research in this thesis presupposes the study of the political genesis and the historical factors that gave rise to it is done in the aspect of the age group struggle in Greek society which has not been previously addressed, therewith evaluating the political as a compromise formula aimed at the maintenance of the binary structure of a Greek polis¹⁶. This phenomenon is examined in the thesis with two main focuses:

1. the research of the history of the political in ancient Greece is conducted through an analysis of the problem of the power relationship between traditional aristocracy (authority) and the youth military structures, an issue that has been scarcely addressed before.
2. the solutions of political theology are applied which provide a facility to reappraise the origins, genesis and the mechanism of historical development of the political through a prism of religious mentality.

Research object – the genesis and historical development of the Greek political.

Rechts. 117, 1992, S. 4–45; Vollrath, E. *Was ist das Politische? Eine Theorie des Politischen und seiner Wahrnehmung*. Würzburg, 2003.

¹⁶ This involves the age group equilibrium mechanism, which had evolved and was tested for the first time in history in Sparta in the late 9th century BC, that allowed for the harmonisation of the interests in public space of the long-standing aristocracy and the military structures of young males and provided for the conditions to shape a brand new political body (Greek *homoioi, aristoi*).

Research aim – relying on an integrated analysis of research and historical sources, to study the genesis and historical development of the political in ancient Greece with a reconstruction of the structure and dynamics of its driving forces.

Research objectives:

- to study religious and cultural premises for the political genesis;
- to reveal the genesis of the political structures through an age group conflict;
- to analyse the interaction between the principles of order and forms of government in ancient Greek society through the relationship between power and authority in the history of the political;
- to show the genesis of the ideas that rejected the political in Greek culture through an analysis of the political crisis.

Research space. The range of the problems of the research in terms of the historical scope encompasses a small area in the southern Balkans. The prehistory of the research problem unfolded in the historic region of Troy and Argolis where the main hub of Greek statehood was centred at the end of the Bronze Age. As far as the space of the genesis of an idea of the political, it included Laconia and Messenia, southern one-third part of the Peloponnese peninsula. Speaking of the historical development of the forms of the political, the field of the research shifts a short distance to the north and is concentrated on Attica. As regards the crisis of the political, the space of the research relocates towards the periphery of the Greek world and encompasses Magna Graecia and Thessaly in the eastern part of northern Greece.

Chronological framework of the research. The time framework of the research embraces two key periods, with a prehistoric stage of the process under study further distinguished. The prehistory of the phenomenon takes place in the thirteenth century BC, while the key issues of the research are connected with the Trojan War. The context in which the political originates is related to the Greek Early Iron Age also referred to as the Greek Dark Age. Its time framework spans the 12th and 9th centuries BC. At the turn of the ninth and eighth centuries BC, a historic turning point occurs linked to the so-called Axial Age, which can be seen as the beginning of a Greek political revolution. In a sense, the Axial Age is an intense and, in spiritual terms, more concentrated segment of the Iron Age when the Greek political emerges, develops and undergoes essential transformations. A period between the 8th and 4th centuries BC can be considered the age of historical development of the political.

Research methodology. As far as the research priorities are concerned, the thesis focuses on those areas of political, social and cultural history which in some countries and at various periods have been referred to as the history of

ideas (Arthur Lovejoy), intellectual history (Quentin Skinner) or conceptual history (*Begriffsgeschichte* – Reinhart Koselleck). For the study of the issues of historical development of the political the thesis relies on a history of political ideas. The history of political ideas can be defined as *a branch of historical science dealing with the processes of the emergence, development and transformation of ideas in the history of mankind*. Lovejoy formulated his key methodological approaches in his classic work *The Great Chain of Being* and in a special article¹⁷. He understood the vision of the history of ideas elaborated by him as an interdisciplinary concept which had to encompass elements of history, anthropology, law, religion, philosophy and philology. Lovejoy emphasised that the same terms as used in different epochs are often perceived in a different way. “Experience is temporal” and the terms used today do not refer to the same historic meanings that were in currency at the time of their emergence¹⁸. In historical research, Lovejoy placed priority on a proper understanding of a universal horizon of the history of ideas. In terms of methodology, in the study of the history of ideas great emphasis is placed not only on a proper understanding of a text that formulates key meanings of an era under study but also of a historical world which indirectly explains the historical context of an idea. In terms of method, Lovejoy proposed to split ideas into the smallest conceptual components, the so-called unit-ideas, which he considered to be universal driving forces in history¹⁹. According to Lovejoy, elementary ideas, as such, do not change although they can recombine in new patterns and gain expression in new forms. An example of such interaction can be given. Suppose we know that the ideas of *sacred* and *monarchy* were essential in a certain historical period; it is highly probable that an idea of a *sacred monarchy* may arise under certain conditions as a result of their interaction or interplay. Thus, in the history of ideas a great importance is attached not only to an idea, which emerged at a particular period of time, but also to their further genealogy resulting from the interaction of various concepts. It was Skinner who further elaborated on Lovejoy’s history of ideas modifying a number of his theoretical assumptions. Skinner claimed that “there are no timeless truths and concepts in history, only differences and

¹⁷ Lovejoy, A. *The Great Chain of Being. A Study of the History of an Idea*. Cambridge, MA, 1964; Lovejoy, A. “The Reflections on the History of Ideas”, *Journal of History of Ideas* 1, 1940, p. 3–24.

¹⁸ Lovejoy, A. “Temporalistic Realism”, in G. P. Adams, W. P. Montague (eds.). *Contemporary American Philosophy. Personal Statements*. New York, 1930, p. 87.

¹⁹ In a sense, it resembled the theory of the conception of elementary ideas in natural sciences.

polysemy”²⁰. According to Skinner, not a general history of an idea should be studied but the history of the use of terms²¹. He expressed some doubts about the very scheme of *the history of ideas*, and to replace it he offered *intellectual history* conceived by him. Intellectual history must demonstrate a potential pattern of the meanings of a concept by correctly rejecting any manipulation of the development of a word itself. Even the most accurate reading of a text does not imply its proper understanding²². A text itself, equally as the ideas contained therein, might be a part of polemics that took place at a certain period of time, while people, by appealing to the past in their actions, did not pursue an objective to reproduce a true vision of the past but merely sought to gain additional polemical arguments²³. By dismissing subsequent overlapping meanings, it becomes possible to trace authentic meanings of the events and words. In this respect, an historian is likened as acting as “a kind of archaeologist”, bringing “buried intellectual treasure back to the surface”²⁴. Skinner’s historical studies emphasising leaps in the development are reminiscent of the method of genealogy proposed by Friedrich Nietzsche²⁵ and elaborated by Michel Foucault²⁶. The concepts that we use are a product originating from a variety of ideologies invariably giving totally different perspectives on the same problems. It was this perspectivism that distinguished Skinner from the cohort of classical historians. Relying on the assertion by Nietzsche that “only that which has no history is definable”²⁷, Skinner thought that *we need to treat our normative concepts less as statements about the world than as tools and weapons of ideological debate*.

German historiography has developed a more integral project of the history of concepts, the founder and leading representative of which was a German historian Koselleck. The school of conceptual history established by him stated

²⁰ Skinner Q. “Meaning and Understanding in the History of Ideas”, *History and Theory* 8(1), 1969, p. 53.

²¹ Javier, F. S. “Intellectual History, Liberty and Republicanism. An Interview with Quentin Skinner”, *Contributions to the History of Concepts* 3, 2007, p. 115.

²² Skinner Q. “Meaning and Understanding in the History of Ideas”, *History and Theory* 8(1), 1969, p. 31.

²³ Skinner Q. “History and Ideology in the English Revolution”, *The Historical Journal* 8(2), 1965, p. 154.

²⁴ Skinner, Q. *Liberty Before Liberalism*. Cambridge – New York, 2010, p. 112.

²⁵ Nietzsche, F. *Apie moralės genealogiją*. Vilnius, 1996.

²⁶ Foucault, M. “Nietzsche, Genealogy, History“, in D. F. Bouchard (ed. by). *Language, Counter-Memory, Practice. Selected Essays and Interviews by Michel Foucault*. Ithaca, 1977, p. 139–164.

²⁷ Nietzsche, F. *Apie moralės genealogiją*. Vilnius, 1996, p. 13.

its vision of history in the work *Basic Concepts in History*²⁸. The directions of historical inquiry by Koselleck are made easier to grasp by relating it to methodological, thematic, stylistic and even political influence of Schmitt²⁹. It was Schmitt from whom Koselleck learnt to critically judge historicism and that the past must be interpreted and decoded in terms of their contemporary conceptual boundaries. Conceptual history is a programme of historical studies that regards classical texts and their complementary sources as primary sources for the research dealing with the change in the meaning of terms from their origins to the present time. According to Koselleck, the history of concepts is a part of social history³⁰. The concepts differ from words used on the vernacular level in that they are conceptually enriched and used to signify not so much concrete phenomena, but to express visions of our own present or future expectations. For the history of concepts of paramount importance is the genealogy of meaning, i.e. transformation in the concept occurring in historical space and time leading towards our present time. It requires an explication of true motives behind words and actions and an interpretation of history taking into account changes in the meaning of concepts *in the present of the past*. Then, the linguistic domains of their usage are defined. Thereafter, clarification is made of who initiates the emergence of a concept and why. Finally, the manner of interaction between concepts is determined³¹. The issues raised by conceptual history are very close to those dealt with by the history of ideas, only instead of elementary ideas basic, or fundamental, concepts (*Grundbegriffe*) are tackled. In the first place, inquiry is made into the origin of original concepts. As a typical example of the modelling through the use of the history of concepts, Koselleck referred to the history of the development of the concept of ancient Greek democracy: democracy originally was one of the possible forms of government; however, by becoming an anticipatory concept (*Erwartungsbegriff*) it gains ultimately a new semantics and morphs into a “generic concept”, or a meta-concept (*Oberbegriff*), that, alongside with a newly acquired social status, “now renders all other constitution types, as

²⁸ Brunner, O., Conze, W., Koselleck, R. (Hg.). *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Stuttgart, 1972–1990, Bd. 1–6.

²⁹ Olsen, N. “Reinhard Koselleck’s Intellectual and Personal Relations with Carl Schmitt”, *Historisk Tidsskrift* 104(1), 2004, p. 61–64.

³⁰ Koselleck, R. *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt/Main, 1979, S. 114.

³¹ Koselleck, R. *Ibid.* S. 120–121.

forms of government, illegal”, and superseding the usage of the very concept of *politeia*³².

In the history of ideas, the concept of political theology is considered to be an important methodological approach. Reinhard Mehring designated Schmitt’s political theology as the *history of concepts*³³. Kinga Marulewska claims that it is a very significant methodology for a new field in the history of ideas³⁴. The methodology used in the thesis, deriving from political theology, proposes that political processes genetically originate from a symbolic religious coexistence practice. By choosing political theology as a methodological approach used in this research, a special optics is obtained that enables to gain insight into the paradigms of thinking and action, into cultural themes defined by them, and the directions of themes and the rhythm of the directions. This term, which had been introduced already by Greek Stoics Panaetius and Poseidonius, was revalidated by Schmitt, who linked it organically to the concept of the political. In the research of the political, this phenomenon cannot be dissociated from religion. In order for people to maintain human relationships, a peaceful social cohesion based on adherence to a set of common beliefs, participation in common cultural activities and maintenance of mutually binding legal and economic relations must exist. Eric Voegelin, estimating the opportunities by political forces to legitimise a new order, makes the following statement: “The life of people in political community cannot be defined as a profane realm, in which we are concerned only with legal questions and the organizations or power. A community is also a realm of religious order, and the knowledge of a political condition will be incomplete <...>, if it does not take into account the religious forces inherent in a society and the symbols through which these are expressed. <...> Humans live in political society with all traits of their being, from the physical to the spiritual and religious traits.”³⁵ The Greek polis was characterised precisely by the fact that it were not human components that determined the entity but the entity defined the behaviour of individual elements of the system. The political is a purely human mode of acting together. It is not inherited from nature, its maintenance, therefore,

³² Koselleck, R. Ibid. S. 117–118.

³³ Mehring, R. “Begriffsgeschichte mit Carl Schmitt”, in H. Joas, P. Vogt (Hg.) *Begriffene Geschichte. Beiträge zum Werk Reinhart Kosellecks*. Berlin, 2011, S. 146.

³⁴ Marulewska, K. “Schmitt’s Political Theology as a Methodological Approach”, in A. Lisiak, N. Smolenski (eds.) *What Do Ideas Do?* Vienna, 2014.

³⁵ Voegelin, E. *Modernity Without Restraint. The Political Religions, The New Science of Politics, and Science, Politics, and Gnosticism* (Collected Works of Eric Voegelin, Vol. 5). Baton Rouge, 2000, p. 70.

requires a special regime. Religion in the structure of the political is inherent to social authority. In this sense, we can agree with the conclusion of Schmitt that all significant concepts of the modern theory of the state are secularized theological concepts³⁶. Political theology is not just at the level of all speaking the same religious language, or all operating within a common framework of symbolism or ritual. The deeper level is constituted by a body of shared experience, underlying and coming to expression in the symbolism and ritual, and partly it is constituted by a general consensus as to what is to be admired and what condemned³⁷.

Jan Assmann, by critically reinterpreting Schmitt's political theology assumptions in the studies of ancient history, made essential amendments to it. Countering the statement of Schmitt that all fruitful political ideas are based on theological assumptions, he contended that the history operates the other way round: it is "theological issues that derive from political concepts" while "religion originates from the spirit of the political"³⁸. Jan Assmann clarified his conception. He deems that the theologisation of the political signifies the beginning of the Iron Age, while the secularisation of theology respectively marks the spirit of the Modern Age³⁹. Political theology historically belongs to the legacy of the ancient world. The concept of *political theology* coined as early as in the second century BC traces its historical origins to the religious vocabulary of the Stoics where theology was divided into three separate branches: *mythical*, *natural* and *political*. Augustine adopted this tripartite classification of different types of theology from Varro (*The City of God* 6.12). Based on political thought of the Greek Stoic Panaetius and *Theologia tripertita* formulated by the Roman Stoic Marcus Terentius Varro⁴⁰, it can be suggested that the so-called *theologia politike* was political art for the Greeks facilitating to build a peaceful civic cohabitation⁴¹. Oriental societies were deeply convinced that their cities had been founded by gods⁴². In Greece, a moment of crucial historical breakthrough was marked by the fact that authority had been transferred from the previous bureaucracy – scribes, priests and kings – to a new

³⁶ Schmitt, C. *Politinė teologija. Politinė teologija II*. Vilnius, 2014, p. 56.

³⁷ Shanks, A. *Hegel's Political Theology*. Cambridge, 1991, p. 153.

³⁸ Assmann, J. *Herrschaft und Heil. Politische Theologie in Altägypten, Israel und Europa*. München, 2000, S. 29.

³⁹ Assmann, J. *Ibid.* S. 30.

⁴⁰ Some attribute the emergence of this concept to Poseidonius. Cf. Brent, A. A. *Political History of Early Christianity*. London – New York, 2009, p. 101–102.

⁴¹ Pohlenz, M. *Die Stoa. Geschichte einer geistigen Bewegung*. Göttingen, 1970–1972. Bd. I. S. 198; Bd. II. S.100.

⁴² Sissa, G., Detienne, M. *The Daily Life of the Greek Gods*. Stanford, CA, 2000, p. 166.

political dimension. It was a turning point concurrent with the second order reflection⁴³. Albert Henrichs claimed that theology for the Greeks was an idea about the nature of the world order clad in religious form⁴⁴. Friedrich Solmsen has noted that the history of gods in ancient Greece was nothing more than a symbol of the history of mankind⁴⁵. Founders of the Greek city-states “technically began to shape deities in a deliberate attempt according to their needs using for that purpose Olympians without their knowledge and consent”⁴⁶. In the *Odyssey*, Homer put into the mouth of Zeus a wholly new idea that humans themselves are fully responsible for their fate (*The Odyssey* 1.34). Hesiod thought (*The Works and Days* 197–200) that the Earth was forsaken by the Gods in the Iron Age leaving humans to their own devices. Francois de Polignac noted that Olympian theology directly legitimized the emergence of Greek political communities. “One aspect of increasing solidarity was a stronger cohesion among those who bore arms. <...> Religion was the only agent to affect the entire social body. <...> it signalled the emergence of a society that seemed to acquire self-awareness as it retook possession of the past by endowing it with a sacred character”⁴⁷. It connected the political myth with a Greek political body in the making. The community of cult was a prerequisite for the right of residence and participation in political life. Plutarch said that in your travels you can come upon cities without walls, writing, king, houses or property, doing without currency, having no notion of a theatre or gymnasium; but a city without holy places and gods, without any observance of prayers, oaths, oracles, sacrifices for blessings received or rites to avert evils, no traveller has ever seen or will ever see (Plutarch, *Moralia* 1125e). William McNeill noted that not all of Greek religion fitted into the polis framework. The splendid public festivals did not supersede family rites, especially among the wellborn; and there was a private, personal side to the mysteries – the promise of salvation and life beyond the grave – which never fitted smoothly into the public religion of the state. The polis successfully resolved the crying discrepancies of the Greek religious scene by uniting the Olympians with the mysteries, not through intellectual synthesis, but through ceremonial invention. For instance,

⁴³ Elkana, Y. “The Emergence of Second- order Thinking in Classical Greece”, in S. N. Eisenstadt (ed.) *The Origins and Diversity of Axial Age Civilizations*. Albany, NY, 1986, p. 44–45.

⁴⁴ Henrichs, A. “What is a Greek God?” in J. Bremmer, A. Erskine (eds.). *The Gods of Ancient Greece. Identities and Transformations*. Edinburgh, 2010, p. 20–22.

⁴⁵ Solmsen, F. *Hesiod and Aeschylus*. Ithaca, NY, 1949, p. 163–166.

⁴⁶ Sissa, G., Detienne, M. Op. Cit. p. 169.

⁴⁷ Polignac, F. de. *Cults, Territory, and the Origins of the Greek City State*. Chicago, 1995, p. 151–152.

the Panathenaic procession started from the sacred precinct at Eleusis (*mystery*) and ended on the Acropolis (*political religion*)⁴⁸.

The structure of the dissertation. The dissertation consists of the introduction, the research and analysis chapters and the list of sources and references used in the text of the thesis. The main body of the dissertation is divided into three chapters and eleven subchapters containing the historical genesis and the development of ancient Greek political.

Chapter 1 covers the historical genesis of the political in ancient Greece, including an analysis of the crisis of power and authority of the aristocracy, a study of historical specifics of the heroes' age group and the role of paramilitary youth organisations.

Chapter 2 of the dissertation deals with the historical development of the political in ancient Greece providing an analysis of the interaction between the principles of order and forms of government through the relationship of power and authority in ancient Greek society.

Chapter 3 of the dissertation outlines the genesis of non-political ideas in ancient Greek society through an analysis of the crisis of the political.

Research methods. Historical research necessarily involves selecting relevant facts as determined by theo-political approach applied in the thesis. The thesis makes use of general research methods involving the work with historical data (analysis, induction, deduction, analogy, and generalisation). In addition, special historical research methods have been used, the *genealogical* method being the most important one. It is assumed in the thesis that as a result of turning points in history and historiographical gaps in the source tradition the genealogical method is seen as the most appropriate for the analysis of the idea of the political in terms of methodology. Genealogy can be defined as a method for the research of historical processes facilitating a study of conflict of interests between various groups. A genealogical approach was proposed by Nietzsche as an alternative to historicism which explores the past based on the present⁴⁹. Foucault claims that the task of genealogy is to isolate the different scenes where historical actors were engaged in different roles⁵⁰. He thinks that, in the studies of any historical epoch, the examination of the power domination is not sufficient because it is commonly only the power of victorious⁵¹. In the

⁴⁸ McNeill, W. *The Rise of the West. A History of the Human Community*. Chicago, 1963, p. 227.

⁴⁹ Nietzsche, F. *Apie moralės genealogiją*. Vilnius, 1996.

⁵⁰ Foucault, M. "Nietzsche, Genealogy, History", in D. F. Bouchard (ed. by). *Language, Counter-Memory, Practice. Selected Essays and Interviews*. Ithaca, 1977, p. 139.

⁵¹ Foucault, M. *Ibid.* p. 139–164.

past of Greece, however, there existed multitudinous possibilities of the development, a number of powers were engaged in reciprocal struggle and only one has come down to us by translating its possibility into historical reality. What was effective within a single historical time span will not necessarily repeat itself in a new time span. It is therefore an analytical tool indispensable, the one that provides a method for a more comprehensive understanding of the Greek Antiquity, making visible the development trajectories that ended up on the margins of history. An attempt is made in the thesis to disclose the interaction between competing powers, which constitutes a distinctive nature of ancient Greece history. When we trace the genealogy of a concept, we uncover the different ways in which it may have been used in earlier times⁵². With the application of the genealogical method, the ancient written sources related to the thesis subject have been reread and analysed. Furthermore, the Greek mythopoetic tradition is examined and interpretations of the archaeological record are drawn upon.

Concepts. The concepts, which were elaborated in the theories of two authors, Carl Schmitt and Eric Voegelin, have been chosen as the key reference points in the thesis. The key terms used in the thesis are borrowed from Schmitt: political theology⁵³ (*politische Theologie*), the political⁵⁴ (*das Politische*) and the Nomos of the Earth⁵⁵ (*Nomos der Erde*). The concept of the *order of history*⁵⁶ (*Ordnung der Geschichte*) has been borrowed from Voegelin's theory. The concept of the political is introduced at the beginning of the introduction, and political theology is explicated when speaking of the methodology used in the thesis. Another three concepts used in the thesis require additional discussion. An assumption is made in the thesis that the genesis and historical development of the political in ancient Greece eludes comprehension and description without three fundamental concepts: *authority*, *power* and *order*. It is demonstrated further that whenever a theo-political symbol referring to any of these concepts enters a field of criticism at a certain historical period it might signify an indication of an incipient crisis of the political. Another fundamental concept is used within the scope of the thesis research, which defines not so much the conditions for the existence of the political but the causes of its emergence and characterizes the premises for its

⁵² Skinner, Q. "Genealogy of the Modern State", *Proceedings of the British Academy* 162, 2009, p. 325.

⁵³ Schmitt, C. *Politiinė teologija. Politiinė teologija II*. Vilnius, 2014.

⁵⁴ Schmitt, C. *Der Begriff des Politischen*. Berlin, 1932.

⁵⁵ Schmitt, C. *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*. Berlin, 2011.

⁵⁶ Voegelin, E. *Order and History*. Vols. I–V. (Collected Works of Eric Voegelin, Vols. 14–18). Baton Rouge, 2000.

historical validation, namely the *nomos*. The discussion of the relation between power and authority is of paramount importance in the studies of the political. Historical relationship between the two concepts is analysed in the thesis as a fundamental premise for the genesis of the political, taking into consideration religious, political and juridical components of that process. Unlike in the ancient Oriental monarchies where both authority and power found their expression in a sacral ruler⁵⁷, in Greece those phenomena had diverged from the very beginnings of the Dark Age: the ancestral aristocracy, professing traditional religion, pretended to authority, while the youth, conscripted into military service, signified the power of Greek society. The *polis* may be looked into as a binary society where the nobility relied on the knowledge and the armed youth on the power, while the influence of both was fairly autonomous. The authority of the nobility in ancient Greece provided for a common order ordinate system that enabled its agents to decide on what constituted legitimacy and what did not. Historical development of the political in the Greek world could not be reduced to the agency of power structures alone. In order for power to function successfully, it had to be legitimate. Schmitt has noted that “no political system can survive even a generation with only naked techniques of holding power. To the political belongs the idea, because there is no politics without authority and no authority without an ethos of belief”⁵⁸. In the Greek polis, power could assume features of legitimate order only being integrated within a system of ordinates of some type of authority. By appealing to the principal of order, authority legitimated power by translating forced obedience of the subjects into the consent of the citizens.

The Peloponnesian War in ancient Greece released power from the custody of authority. In his analysis of *The History of the Peloponnesian War* by Thucydides, Algis Mickūnas pointed out a specific feature of power that, once it gets away from the control of authority, it starts to ignore everything around by indiscriminately drawing into its furnace the strength, skills, time, property, imagination of all the surrounding people and, eventually, their lives⁵⁹. That was exactly the biggest threat to democracy itself.

Order can be defined as a historically developed system of beliefs, customs and rules comprising a constantly changing balance between authority and power. The principle of order is the demand to accommodate the development of historical processes. According to Peter Berger “religion has been the historically most

⁵⁷ Voegelin, E. *Die kosmologischen Reiche des alten Orients – Mesopotamien und Ägypten*. München, 2002, S. 68.

⁵⁸ Schmitt, C. *Roman Catholicism and Political Form*. Westport, 1996, p. 17.

⁵⁹ Mickūnas, A. „Jėgos filosofija“, in *Metmenų laisvieji svarstymai 1959–1989* (edited by V. Gasiliūnas). Vilnius, 1993, p. 224–255.

widespread and effective instrumentality of legitimation”⁶⁰. Legitimation underpins institutional order by imparting the normative dimension to its practical imperatives. As far as political communities go, the concept of the *principle of order* was coined by anthropologist Alfred Kroeber⁶¹, who introduced the term into scientific parlance even before the classical works of Voegelin. Below the surface of all political phenomena there is an all-pervading principle of order. People are bound by and committed to act according to their customs by the principle of justice. Speaking of the phenomenon of order, Voegelin distinguished between the ideas of *cosmic order* peculiar to Oriental societies and *historical order* brought about by the Greeks. “In ancient Eastern civilizations, it was believed that the existing order originates from the being supporting the cosmos <...>. They were intertwined so closely that, despite the existence of a separate sovereignty and cosmos, both existed as component parts of an all-embracing order. <...> The cosmos and the sovereignty constituted substantive unity”⁶². The transition from natural order to historical order is expressed by Voegelin in a succinct conceptual dyad – compactness (*Kompaktheit*) and differentiation (*Differenziertheit*). “The one is the symbolization of society and its order as an analogue of the cosmos and its order; the other is the symbolization of social order by analogy with the order of a human existence that is well attuned to being.”⁶³ By formulating his methodological principle that “the order of history emerges from the history of order”⁶⁴, Voegelin has shown how the structures of power become integrated into a system of authority ordinated in the historical process. Using the conceptual apparatus developed by Voegelin⁶⁵, an attempt is made in the thesis to reconstruct the model of the political in ancient Greece.

Relying on this approach, the thesis follows the assumptions proposed by the outstanding scholars engaged in the studies of Antiquity, Victor Ehrenberg⁶⁶ and Jean-Pierre Vernant⁶⁷, to the effect that each separate epoch of Greek history had a particular prevalent form of government (*the sphere of power*) that essentially complied with the key principle of order (justice) of that particular epoch (*the sphere of*

⁶⁰ Berger, P. *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York, 1967. p. 32.

⁶¹ Kroeber, A. “On the Principle of Order in Civilization as Exemplified by Changes of Fashion”, *American Anthropologist* 21(3), 1919, p. 235–263.

⁶² Voegelin, E. *Die kosmologischen Reiche des alten Orients – Mesopotamien und Ägypten*. München, 2002, S. 68.

⁶³ Voegelin, E. *Order and History*. Vol. I. *Israel and Revelation*. (Collected Works of Eric Voegelin, Vol. 14). Baton Rouge, 2000, p. 43.

⁶⁴ Voegelin, E. *Ibid.*, p. 19.

⁶⁵ Voegelin, E. *Ibid.*, p. 60.

⁶⁶ Ehrenberg, V. *Die Rechtsidee im frühen Griechentum*. Leipzig, 1921.

⁶⁷ Vernant, J.-P. *The Origins of Greek Thought*. Ithaca, NY, 1982.

authority), which, at least prior to the sixth century BC, had been represented by mythical symbols responsible for law and order.

One of the key concepts to signify the origins of political order is *nomos*. The concept of the *theme of humanity* elaborated by José Ortega y Gasset⁶⁸ and the term *paradigm shift* proposed by Thomas Kuhn⁶⁹ are related to the concept of the *nomos of the earth* coined by Schmitt. The concept of *nomos* refers to the measure by which the land in a particular order is divided and situated in a newly acquired and inhabited space. This signified the succession of land appropriation, distribution, and production.⁷⁰ Schmitt denoted this historical process of spatial ordering using the terms *localisation* (German *Ortung*) and *order* or *ordering* (German *Ordnung*) by man on the land under his control⁷¹. Zeus symbolically established the Olympian *nomos* immediately after victory of the Olympian gods in the Titanomachy. A cosmic division of power had taken place. Zeus was given domain over the sky and the air, Poseidon was given the sea and all the waters, whereas Hades was given the Underworld, the realm of the dead; but the key point of the new act was that “*the earth was left common to all*” (Homer, *The Iliad* 15.187–194; Hesiod, *Theogony* 453–462). It is this theo-political act that can be seen as a fundamental event in Greek history where the issue is a creation of the space of social activities on earth. In ancient Greece, the roots of despotism were undercut but not abuse of power. Let’s not forget the words of Aeschylus that “*everyone is harsh whose power is new*” (Aeschylus, *Prometheus Bound* 40), but it should be acknowledged that the power gained by Zeus was nonetheless different from that of oriental monarchies. The reign of Zeus was based on the authority of deities personifying the principles of order.

According to Aristotle, the primary usage of the concept of *nomos* was not to denote rules and statutes, but to establish the relation between order and place (Aristotle, *Politics* 1290a–1292b). Lycurgus, by a single constitutional act, enshrined *nomos* and founded the Spartan city-state. Subsequently, the Athenians Solon and Cleisthenes⁷² took the same path through the combination of land distribution and political rights. With the onset of the crisis of the

⁶⁸ Ortega y Gasset, J. „Mūsų laikų tema“, in J. Ortega y Gasset. *Mūsų laikų tema ir kitos esė*. Vilnius, 1999.

⁶⁹ Kuhn, T. S. *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius, 2003.

⁷⁰ Schmitt, C. *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*. Berlin, 2011, S. 39-42.

⁷¹ Schmitt, C. „Das Recht als Einheit von Ordnung und Ortung“, in J. Dünne, S. Günzel (Hg.) *Raumtheorie. Grundlagentexte aus Philosophie und Kulturwissenschaften*. Frankfurt/Main, 2006, S. 410.

⁷² Schmitt, C. *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*. Berlin, 2011, S. 37.

political, the conception of the Greek *nomos* started to mutate. Its link with the enforcement of political order on the earth was rapidly disappearing. *Nomos* instead came to be used synonymously to the concept of an ordinance of the people (Greek *psephisma*)⁷³. The loss of earthly roots of *nomos* occurred simultaneously with the loss of the supremacy of power over authority. In this sense, Hellenism can be regarded a symbolic victory of the titans over the political Olympus.

Sources. Ancient historiography came into being and developed as a literary genre, which was akin to rhetoric in terms of the formation of images and moral and political education. The Greeks were the first to write not only for the purpose of depicting the course of events but also to give individual meaning to them. The major part of the legacy of Greece is considered to have been lost. H. Strasburger estimated that only one-fortieth of all the historical work produced in classical antiquity survives in modern times in the form of complete works and fragments⁷⁴. In the thesis, the use is made of translated sources accessible to the author in his native language, English, German and Russian. The translation versions in several languages are frequently compared in order to track down, to the extent possible, the meaning which, in the author's view, fits best the context of the thesis subject. As far as practicable, explanatory or etymological dictionaries of Greek terms and concepts are used. The works of ancient authors and their fragments can be broken down into the following five groups of sources.

- 1) *Mythopoetic tradition*. In the Homeric epics, several different epochs are intertwined. He presents rudiments of a new political theology of ancient Greeks, explicating in religious terms the new *nomos* of earth sustained by the authority of the Olympian gods, clarifying the relationship between divine authority and power, and the principles of responsibility henceforth requisite to man. Hesiod, Homer's younger contemporary, brings political theology into a new, more consistent, level and, relying on the Olympian authority, condemns the use of unbridled power in human relations (Hesiod, *The Works and Days* 238–285). In this sense, Hesiod made the first move towards shaping the idea of justice, without which the political was scarcely possible.
- 2) *History*. Herodotus, seeking to disclose the causes of real historical events, pursued conventional religious beliefs and attributed political events to divine will. *The History of the Peloponnesian War* by Thucy-

⁷³ Schmitt, C. *Ibid.*, S. 37.

⁷⁴ Strasburger, H. "Umblick im Trümmerfeld der griechischen Geschichtsschreibung", in ders., *Studien zur Alten Geschichte*. Hildesheim – New York, 1990. Bd. 3, S. 169–218

dides might be considered the first political history and the first work of scientific history. Thucydides depicts the accelerated development of the political in ancient Greece (chiefly in Athens) in the context of global conflict. Speaking of the political, he underscored the sense of foresight and moderation in outstanding individuals (Thucydides 1.138) and, focusing on the disclosure of the phenomenon of power in his landmark account of the history of the political (Greek *archaiologia*), he nevertheless treated the lust for power as the cause of political evil (Thucydides 3.82). Xenophon was a prolific writer who concerned himself in a vast variety of themes of Greek life. He was hardly equal to Thucydides in terms of judgment and profundity of thought. In his narratives of events, he often linked them with divine signs, although it was not the political religion of Herodotus any more but *deisidaimonia*, a harbinger of the advancing Hellenism. For all that, Xenophon tended to pay more attention to the elements of religious morals of historical figures (Xenophon, *The Education of Cyrus* 8.8.7; *History* 2.3.53; *The Anabasis* 2.5.20).

- 3) *Mythography*. The *Bibliotheca* of the mythographer and philologist Apollodorus of Athens, dated to the second century BC, as a compendium of mythopoetic legends and heroic myths, is one of the most valuable data sources of encyclopaedic nature for the studies of the early ancient Greek (mytho)history. Mythologemes preserved in the text of the *Argonautica* by Apollonius of Rhodes, a third century BC Greek poet and mythographer, facilitate the reconstruction of an early stage in the development of theo-political images. The section of the *History of Sicily* (14.40–78) by Diodorus Siculus, a first century BC historian and mythographer of Magna Graecia, dedicated to the reign of Dionysius in Syracuse (409–367 BC), is of paramount importance for the studies of the crisis of the political in ancient Greece. A detailed description of the travels in Greece by Pausanias, a geographer of the second century AD, including impressive mythological, historical and anthropological data, often helps reconstruct the missing links in historical narratives. The travel descriptions of a Greek historian and geographer Strabo, who lived in the first century BC, provide comparative characteristics of different regions, and the political of the Greeks is juxtaposed with the specifics of mentality in Oriental countries.
- 4) *(Political) philosophy*. The *Statesman*, the *Laws*, *Critias*, *Protagoras* and *Gorgias* dialogues written by Plato, a fourth century BC political thinker, have bequeathed a plethora of systematic knowledge on the historical development of the Greek political, which is used in the thesis. *The Constitution of the Athenians*, *Politics*, *Rhetoric* and the *Nicomachian Ethics*

chean Ethics of a fourth century BC political philosopher Aristotle contain the fragments of political history of Greek city-states, the problems of historical genesis of the political and the concept of historical development of forms of political governance, the facts and generalisations of which are widely used in the thesis text.

- 5) (*Political*) *poetry*. The fragments from the works of a seventh century BC poet Tyrtaeus provide very early evidence of the political system of Sparta. The extant fragments by Solon, a political reformer, poet, and the most famous of the so-called seven sages, refer to the political consciousness in Athens, the development of the city-state organisation and the timocratic reforms.
- 6) *Drama*. Aeschylus (525–456 BC) tackled in his tragedies the formation of Greek political theology and the issues of political concord (*The Orest-eia* trilogy), the abuse of power (*Prometheus Bound*), the idea of divine (geo)political order (*The Persians*). Sophocles (495–406 BC) brought forth the conflict between the political and human in his tragedies (*Oedipus at Colonus*, *Antigone*). In his tragedies, Euripides (480–406 BC) analysed religious aspects of the crisis of the polis (*The Bacchae*), the absurdity of radical in the political (*Hecuba*), generational strife (*Hippolytus*), and the tragic fate of a hero in society (*Herakles*).

Historiography. With the purpose of the research of the genesis and historical development of the concept of the political in ancient Greece, the thesis takes into account studies done in this area of inquiry. The overview of historiography is broken down in two main cross-sections:

1. Historical-anthropological (with the estimation of the aspects of research of historical genesis of paramilitary social structures), and
2. Historical-political (with the estimation of the scope of research covering the issues dealt with in the thesis).

1. The historical-anthropological cross-section helps disclose the context of issues of the genesis of the political brought forth in the thesis.

In his study *Männerbund*⁷⁵, Heinrich Schurtz⁷⁶ drew attention to the phenomenon of paramilitary groups of young males, which had been well-known in archaic societies, while underestimated in historical studies of that period. Schurtz suggests-

⁷⁵ German for *Male bands or male association*. This term is commonly used in its original German form, without translation, in the scholarly literature.

⁷⁶ Schurtz, H. *Altersklassen und Männerbünde. Eine Darstellung der Grundformen der Gesellschaft*. Berlin, 1902.

ted an idea about the fundamental role of secret male societies in creating and consolidating a mechanism of social order⁷⁷. According to Schurtz, an all-male structure of the *Männerbund* was in a constant competition with an institution of the family, which was naturally female-dominated. Schurtz gave a comprehensive description of an institution of secret male societies, proposing in cultural history a dichotomy of all-male groups (German *Männerbund*, Latin *comitatus*) and an extended family unit, or clan, (German *Sippe*). According to Heinrich Schurtz, there were two male groups that existed in society: adult men, who lived with their families, and adolescent males living under special arrangements⁷⁸. Making use of the model postulated by Schurtz, Stig Wikander, in his book published in 1938, provided a detailed description of the specific form of social organisation of the Indo-Iranians, which he designated by the same term of *Männerbund*⁷⁹. Lily Weiser provided an in-depth inquiry into the problem of internal split of tribal society in which she distinguished two deliberately developed social oppositions: the one – adults and youth, and the other – men and women⁸⁰. Her research enabled to trace in a greater detail how a closed society of professional warriors had come into being inside a youth age group and how an institution of elite warriors, the berserkers, was cultivated by it⁸¹. Andreas Alföldi, Pierre Vidal-Naquet, Kim McCone and Priscilla Kershaw, based on the studies of the principles of social organisation of various nations of related origins, noted that there were two forms of power structures in the traditional Aryan societies that were different from each other in terms of age groups: the first group was made up of adult males living with families and possessing a certain amount of property – (*teuta*), and the other group of adolescent males engaged in robbery and rape, which was much more homogenous, was composed of young warriors (*the kóryos*)⁸².

⁷⁷ Schurtz, H. Op. Cit.

⁷⁸ Ibid. S. 87.

⁷⁹ The theoretical scheme produced by H. Schurtz and S. Wikander was subsequently used by Georges Dumézil in formulating his famous theory on the trifunctional structure of Proto-Indo-European society, especially in its part involving military function (Littleton, S. „War and Warriors. Indo-European Beliefs and Practices“, in L Jones (ed.) *Encyclopedia of Religion*. Vol. 14. New York, 2005, p. 9683).

⁸⁰ Weiser, L. *Altgermanische Junglingsweihe und Männerbünde*. Baden, 1927, S. 23, 254.

⁸¹ Ibid. S. 36.

⁸² Alföldi, A. “Königsweihe und Männerbund bei den Achämeniden“, *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 47, 1951, S. 12; McCone, K. “Hund, Wolf und Krieger bei den Indogermanen“, in W. Meid (Hg.) *Studien zum Indogermanischen Wortschatz*. Innsbruck, 1987, S. 111; Kershaw, P. *The One-eyed God Odin and the (Indo-) Germanic Männerbünde*. (Journal of Indo-European Studies. Monograph Series

A need to redefine the issue of the relationship between myth and ritual was becoming increasingly relevant by the late 19th century. Jane Harrison was one of the founders of modern studies in Ancient Greek mythology. As early as in 1890, she suggested that there existed no grounds to treat a myth as having an independent plot. It is nothing more than an unrecognised ritual myth⁸³, which might be formulated as “the myth is the plot of the *dromenon*, or the ritual” (Greek *dromenon*)⁸⁴. Gilbert Murray, in his study *Five Stages of Greek Religion* which saw the light in the early 1900’s, especially emphasised the significance of the turning point made by Harrison to introduce social interpretation of Ancient Greek mythology. He thought that the studies of the Greek initiation rites could open up new possibilities for historical studies of Ancient society⁸⁵. Not the myth in itself, but symbolic interaction of myth with historical processes ought to be studied in such context. Collective memory is symbolically encoded in traditions and myths. The study of myth offers the possibility to reconstruct the mentality of an epoch to an incomparably deeper and more comprehensive extent in contrast to the studies using available material artefacts or (often dim and fragmentary) discrete written records. The thesis demonstrates that the main precondition for the rise of the political was the youth revolt against traditional society of the time that took place during the Dark Ages of Greece. An assumption is made in the thesis that in the eighth century BC there was a visible coincidence of the mentioned circumstances – the disintegration of social elites and the youth revolt coming in its wake, which was to recur on frequent occasions in later history of the West. Cultural historian Jose Ortega y Gasset⁸⁶ and sociologist Karl Mannheim⁸⁷ were the first to attempt to explain such changes in society through the problem of generational change in history. Ortega y Gasset took interest in generation as a unique social factor, which is able, if necessary, to produce a new vision of historical development. In his opinion, “individuals of different mind-set can co-exist in

36). Washington DC, 1997, p. 177; Vidal-Naquet, P. *The Black Hunter. Forms of Thought and Forms of Society in the Greek World*. Baltimore, 1986.

⁸³ Harrison, J. *Mythology and Monuments of Ancient Athens*. London – New York, 1890.

⁸⁴ Harrison, J. *Themis. A Study to the Social Origins of Greek Religion*. New York, 2010, p. 331.

⁸⁵ Murray, G. *Five Stages of Greek Religion*. Garden City, NY, 1955, p. 13-29.

⁸⁶ Ortega y Gasset, J. „Mūsų laikų tema,“ in Jose Ortega y Gasset. *Mūsų laikų tema ir kitos esė*. Vilnius, 1999, p. 156–161.

⁸⁷ Mannheim, K. “The Problem of Generations“, in K. Mannheim (ed. by P. Keckskemeti) *Essays on the Sociology of Knowledge*. London, 1952, p. 276–320.

the same society who living side by side with their contemporaries experience, from time to time, a feeling of antagonism”⁸⁸.

Mannheim saw the crux of the problem of youth in the disorder of the mechanisms of adaptation of social elites. In his understanding, “youth belongs to those latent resources which every society has at its disposal and on the mobilization of which its vitality depends”⁸⁹. It is due to constant arrival of new generations that cultural transformations are made possible in society. Jack Goldstone notes that the role of youth rebellion in history has been underestimated. He claims that “youth have played a prominent role in political violence throughout recorded history and it has always been the key factor in the great revolutions”⁹⁰. When social bonds become weaker in a given society, the youth whose interests of integration are ignored by such society often respond by creating self-defence groups⁹¹. In Oriental societies, almost complete control over youth has been exercised. As Mannheim has pointed out “their education will be focused on the transfer of tradition, their methods of teaching will be reproductive and repetitive”⁹². Life posed the same questions and expected the same answers. “It has been proved that in primitive societies the mental conflicts of our Youth are unknown, for there is no radical cleavage between the norms taught by the family and those prevailing in the world of the grown-ups”⁹³. After the static worldview of the Bronze Age had disintegrated, the idea of generational harmony changed radically. As in many other things, so in the waters of dangerous social changes the Greeks were the first to radically test a new fairway. “Generational conflict and the radicalism of youth, – Goldstone writes, – goes back at least as far as the Greeks. <...> We find the younger generation contesting the power and morals of their elders”⁹⁴. The conflict of generations in ancient society created the conditions for de-authoritisation of the old order⁹⁵.

⁸⁸ Ortega y Gasset, J. Ibid. 159.

⁸⁹ Mannheim, K. “The Problem of Youth in Modern Society”, in K. Mannheim. *Diagnosis of Our Time. Wartime Essays of a Sociologist*. London, 1945, p. 32.

⁹⁰ Goldstone, J. “Population and Security. How Demographic Change Can Lead to Violent Conflict”, *Journal of International Affairs* 2002, 56(1), p. 11.

⁹¹ Goldstone, J. Ibid. p. 10.

⁹² Mannheim, K. “The Problem of Youth in Modern Society”, in K. Mannheim. *Diagnosis of Our Time. Wartime Essays of a Sociologist*. London, 1945, p. 33.

⁹³ Mannheim, K. Ibid. p. 35.

⁹⁴ Goldstone, J. “The Role of Youth in Rebellion and Revolution”, in J. H. Ellens (ed. by) *Winning Revolutions. The Psychosocial Dynamics of Revolt for Freedom, Fairness, and Rights*. Vol. 2. Santa Barbara, 2014, p. 17.

⁹⁵ Meyer R. Op. Cit. p. 3.

Which are the periods in the history of Greece that make sense to speak of a special role of youth in changing undesirable social order? Reinhold Meyer thinks that two such periods can be distinguished in the Greek world when young people obviously revolted against the order maintained by the adults: the fifth century BC⁹⁶ and the first century BC⁹⁷. The scheme of Meyer, however, does not make any reference to an important period such as the beginnings of the Greek Archaic Period and the so-called polis (city-state) revolution. Goldstone claims that the events that unfolded in Greece by the eighth century BC strongly bear witness to indisputable cases of conflict leading directly to essential constitutional changes⁹⁸. James Davidson has pointed to a unique fact, in his opinion, that the Greek city-states represented societies synchronically divided into several age classes that functioned differently (*age-set societies*)⁹⁹. Robert Sallares thought that the interaction between age classes could have strongly influenced social order of ancient Greeks¹⁰⁰. Sallares, when pointing out to the specific features of the Greek *polis* organisation, draws attention to yet another principle implying idiosyncratic nature of the *polis*, which, again, he borrows from Aristotle; it is about the impact of age classes on social organisation and political objectives of the city-state and on the concept of theo-political order¹⁰¹. Sallares has not developed further his insights, however. This is done in this thesis. By including theo-political aspect and reviewing a greater scope of ancient Greek historical data, it has been concluded that organisational-functional interaction between Greek age groups, fraught with sociocultural tensions, was an important institutional feature that facilitated in the making of the Greek city-state as an unprecedented form of social organisation. According to Shmuel Noah Eisenstadt, the involvement of young people in the social structure of the adults through the use of the instruments of age-based social impact directly correlated with the procedures for the acquisition and retention of citizenship in ancient society¹⁰². Bernardo Bernardi gave his own explanation showing the way a mechanism of age classes operates in society. He claims that the system of age classes usually emerges in the societies without a single power centre and the age groups act as self-regulatory bodies inde-

⁹⁶ The beginnings of the Classical Greece, cf. Meier R. Op. Cit. p. 10–19.

⁹⁷ The turn of two epochs signifying the beginnings of the Gnostic revolt (Ibid. p. 21–24).

⁹⁸ Goldstone, J. *Revolutions. A Very Short Introduction*. New York, 2014, p. 42.

⁹⁹ Davidson, J. “Revolutions in Human Time. Age-class in Athens and the Greekness of Greek Revolutions”, in S. Goldhill, R. Osborne (eds.) *Rethinking Revolutions Through Ancient Greece*. Cambridge, 2006, p. 30.

¹⁰⁰ Sallares, R. *The Ecology of the Ancient Greek World*. Ithaca, NY, 1991, p. 164–192.

¹⁰¹ Sallares, R. Op. Cit. p. 164.

¹⁰² Eisenstadt, S. *From Generation to Generation. Age Groups and Social Structure*. Glencoe, Ill, 1956, p. 141–148, 204–212.

pendently defining behavioural norms of their members¹⁰³. Sallares emphasises that “age class organisation does have a religious dimension”¹⁰⁴. This approach can be utilised in the modelling of historical genesis of a new political theology evolving precisely on the basis of the age class of youth (the Apollo of Delphi).

2. The historical-political cross-section makes it possible to elucidate on the context of the issues of historical development of the political tackled in the thesis.

Form a historical point of view, the thesis subject has not been actually addressed in Lithuania as yet. As far as the studies in the field of the history of religion and theology are concerned, the study by Tatjana Aleknienė¹⁰⁵ deserves special mention. Her study is based on linguistic semantics of ancient texts and goes beyond the narrow limits of philology. A brilliant historical approach enabled T. Aleknienė to use an extensive mythological material in her analysis of Greek political theology (the concept not used directly by the author though) and relating it to the development of the Greek soul organisation (*politeia*).

Algis Mickūnas, a famous representative of the Lithuania émigré community, when reflecting on the condition of the political in modern world, unequivocally considers Classical Athens a locus of its foundation. He revisited the discourse of democracy and the nature of conflict in terms of the political and in the ancient Greek *poleis* discerned a fundamental historical prototype of modern society¹⁰⁶.

In terms of political philosophy, these issues have been addressed by V. Bartninkas who followed the tenets of the concept of the political proposed by Schmitt. In his works, the said scholar makes extensive use of mythological texts and studies of classical philosophers¹⁰⁷.

The extent of academic studies in the West dedicated exclusively to the analysis of the political in ancient Greece has been inconsiderable up to now,

¹⁰³ Bernardi, B. *Age Class Systems. Social Institutions and Politics Based on Age*. Cambridge, 1985.

¹⁰⁴ Sallares, R. Op. Cit. p. 165.

¹⁰⁵ Aleknienė, T. *Sielos dermės. Filosofinės graikų etikos apybraiža*. Vilnius, 1999.

¹⁰⁶ Mickūnas, A. „Jėgos filosofija“, in *Metmenų laisvieji svarstymai 1959–1989* (ed. by V. Gasiliūnas). Vilnius, 1993, p. 224–255; Mickūnas, A. *Demokratija šiandien*. Vilnius, 2007.

¹⁰⁷ Bartninkas V. „Politikos brėkšma. Iki-politinės patirtys graikų mitiniu laikotarpiu“, *Naujasis Židinys* 8., 2011, p. 519–527; Bartninkas V. „Politikos brėkšma II. Drauge priešais“, *Naujasis Židinys* 6, 2013, p. 390–399; Bartninkas, V. „Meistrų vadyba Platono dialoge“, *Literatūra* 56(3), 2014, p. 32–44; Bartninkas V. „Pilietinė tapatybė ir pamaldumas Platono *Įstatymuose*“, *Literatūra* 57(3), 2015, p. 7–15; Bartninkas V. „Drama ir politika Atlantidos pasakojime“, *Literatūra* 61(3), 2019, p. 22–31; Bartninkas V. „Kas yra antikinis politinis mąstymas?“ *Problemos* 96, 2019, p. 48–60.

although there exists a long tradition of research and an extensive coverage is available regarding the history of the Greek city-state, *polis*, and features of its political organisation¹⁰⁸. The scope of an interest in the issues concerning the ge-

¹⁰⁸ Aalders, G. J. D. *Die Theorie der Gemischten Verfassung im Altertum*. Amsterdam, 1968; Baldry, H. C. *The Unity of Mankind in Greek Thought*. Cambridge, 1965; Balot, R. K. (ed. by). *A Companion to Greek and Roman Political Thought*. Malden, MA, 2009; Bang, P. F., Scheidel, W. (eds.). *The Oxford Handbook of the State in the Ancient Near East and Mediterranean*. New York, 2013; Behrends, O., Sellert, W. (Hg.). *Nomos und Gesetz. Ursprünge und Wirkungen des griechischen Gesetzesdenkens*. Göttingen, 1995; Bleicken, J. *Die athenische Demokratie*. Paderborn – München, 1988; Bremmer, J., Erskine, A. (eds.). *The Gods of Ancient Greece. Identities and Transformations*. Edinburgh, 2010; Connolly, W. E. *Identity/Difference. Democratic Negotiations of Political Paradoxes*. Ithaca, NY, 1991; Connor, W. R. *The New Politicians of Fifth-Century Athens*. Princeton, 1971; Davies, J. K. *Democracy and Classical Greece*. Glasgow, 1984; Dawson, D. *Cities of the Gods. Communist Utopias in Greek Thought*. New York – Oxford, 1992; Farenga, V. *Citizen and Self in Ancient Greece. Individuals Performing Justice and the Law*. New York, 2006; Fine, J. V. *The Ancient Greeks. A Critical History*. Cambridge, MA, 1983; Finkelberg, M. *Greeks and Pre-Greeks. Aegean Prehistory and Greek Heroic Tradition*. New York, 2005; Foxhall, L., Gehrke, H.-J., Luraghi, N. (eds.). *Intentional History. Spinning Time in Ancient Greece*. Stuttgart, 2010; Gera, D. *Ancient Greek Ideas on Speech, Language, and Civilization*. New York, 2003; Gernet, L. *The Anthropology of Ancient Greece*. Baltimore – London, 1981; Goldhill, S. R. Osborne, S. R. (eds.) *Rethinking Revolutions Through Ancient Greece*. Cambridge, 2006; Cecchet, L., Busetto, A. (eds.). *Citizens in the Graeco-Roman World. Aspects of Citizenship from the Archaic Period to AD 212*. Leiden – Boston, 2017; Dunn, J. (ed. by) *Democracy. The Unfinished Journey 509 BC. to AD*. Oxford, 1993; Gilbert, G. *The Constitutional Antiquities of Sparta and Athens*. London, 1895; Gould, J. *Myth, Ritual, Memory, and Exchange. Essays in Greek Literature and Culture*. Oxford – New York, 2001; Greenidge, A. H. *A Handbook of Greek Constitutional History*. London, 1914; Hansen, M. H., Raaflaub, K. (eds.). *Studies in the Ancient Greek Polis*. Stuttgart, 1995; Hansen, M. *Polis and the City-State*. Copenhagen, 1998; Hutter, H. *Politics as Friendship. The Origins of Classical Notions of Politics in the Theory and Practice of Friendship*. Vaterloo, Ont, 1978; Kirsten, E. *Die griechische Polis als historisch-geographisches Problem des Mittelmeerraumes*. Bonn, 1956; Lintott A. *Violence, Civil Strife and Revolution in the Classical City, 750–330 B.C.* Baltimore, 1982; Mitchell, L. G., Rhodes, P. J. (eds.) *The Development of the Polis in Archaic Greece*. New York, 1997; Morgan, K. (ed. by). *Popular Tyranny. Sovereignty and its Discontents in Ancient Greece*. Austin, 2003; Murray, O., Price, S. (eds.). *The Greek City. From Homer to Alexander*. Oxford, 1990; Neukam, P. (Hg.) *Die Antike als Begleiterin*. München, 1990; North, H. *Sophrosyne. Self-Knowledge and Self-Restraint in Greek Literature*. Ithaca, NY, 1966; Ober, J. *Mass and Elite in Democratic Athens. Rhetoric, Ideology, and the Power of the People*. Princeton, 1989; Ober, J. *The Athenian Revolution. Essays on Ancient Greek Democracy and Political Theory*. Princeton, NJ, 1996; Ober, J. *Athenian Legacies. Essays on the Politics of Going*

nesis of the political and its historical development has been rather limited. Only two authors, who used the term of the political in their studies by referring this phenomenon to the history of the ancient world, deserve unconditional mention, namely Christian Meier¹⁰⁹ and Jan Assmann¹¹⁰. Both historians were students of Schmitt and relied on the conceptual apparatus elaborated by their teacher, and they succeeded in the transmission of the ideas of the political as well as political theology into their historical studies. What is to be understood under historical specificity of the political? Was a sense of civic solidarity crystallised by the political known only to the historical human communities that populated the Southern Mediterranean region, as Meier claimed¹¹¹, or is it – during the initial

On Together. Princeton – Oxford, 2005; Ostwald M. *Nomos and the Beginnings of the Athenian Democracy*. Oxford, 1969; Pohlenz, M. *Staatsgedanke und Staatslehre der Griechen*. Leipzig, 1923; Raaflaub, K., Ober, Wallace, J. R. (eds.) *Origins of Democracy in Ancient Greece*. Berkeley, LA, 2007; Rowe, C., Schofield, M. (eds.). *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge, 2000; Saxonhouse, A. *Free Speech and Democracy in Ancient Athens*. Cambridge, 2006; Scott, M. *From Democrats to Kings. The Downfall of Athens to the Epic Rise of Alexander the Great*. London, 2009; Sommerstein, A. H., Bayliss, A. (eds.). *Oath and State in Ancient Greece*. Berlin – Boston, 2013; Starr, C. G. *Individual and Community. The Rise of the Polis 800–500 B.C.* New York, 1986; Starr, C. G. *Aristocratic Temper of Greek Civilization*. New York – Oxford, 1992; Stein-Hölkeskamp, E. *Adelskultur und Polisgesellschaft. Studien zum griechischen Adel in archaischer und klassischer Zeit*. Stuttgart, 1989; Walter, U. *An der Polis teilhaben. Bürgerstaat und Zugehörigkeit im archaischen Griechenland*. Stuttgart, 1993; Welwei, K.-W. *Die griechische Polis. Verfassung und Gesellschaft in archaischer und klassischer Zeit*. Stuttgart, 1998.

¹⁰⁹ Meier, C. „Entstehung und Besonderheit der griechischen Demokratie“, *Zeitschrift für Politik* 25(1), 1978, S. 1–31; Meier, C. „Die Griechen. Die politische Revolution der Weltgeschichte“, *Saeculum* 33(2), 1982, S. 133–147; Meier, C. „Die Entstehung autonomer Intelligenz bei den Griechen“, in S. N. Eisenstadt (Hg.) *Kulturen der Achzenzeit. Ihre Ursprünge und ihre Vielfalt*. In 2 Bänden. Bd. 1. *Griechenland, Israel, Mesopotamien*. Frankfurt/Main, 1987. S. 89–127; Meier, C. *Die politische Kunst der griechischen Tragödie*. München. 1988; Meier, C. *The Greek Discovery of Politics*. Cambridge, MA, 1990; Meier, C. *Ein Neubeginn der Weltgeschichte*. Berlin, 1993; Meier, C. *Culture of Freedom. Ancient Greece and the Origin of Europe*. New York, 2011.

¹¹⁰ Assmann, J. *Politische Theologie zwischen Ägypten und Israel*. München, 1992; Assmann, J. *Herrschaft und Heil. Politische Theologie in Altägypten, Israel und Europa*. München, 2000; Assmann, J. *Die Entstehung des Politischen im Alten Orient. Eine Festrede von Jan Assmann, im Rahmen einer Veranstaltung der Union der deutschen Akademien der Wissenschaften und der Staatlichen Museen zu Berlin*. 2007. Interneto prieiga: http://www.akademienunion.de/_files/veranstaltungen/Festvortrag%20Jan%20Assmann.pdf

¹¹¹ Meier, C. *The Greek Discovery of Politics*. Cambridge, MA, 1990, p. 3–144.

centuries of its formation at least – universally inherent to all human societies, as asserted by Assmann¹¹². Meier directly related the transition from the second to the first millennium BC to the emergence of the political and referred to this period as the beginnings of the history of Europe. The political to his thinking was a purely Greek phenomenon, which initiated the unique character of European civilization. To him, it represented political rationality¹¹³ and a special sense of political freedom. In the historian's opinion, Greek culture was oriented toward freedom, not domination. <...> It was not a continuation of history but a new beginning¹¹⁴. Following Schmitt, Meier referred to the condition of the Greek world after the Trojan War as the *state of exception*. History itself forced the Greeks to search for a way out in the face of crisis¹¹⁵. In contrast to the traditional social ways characteristic for the Oriental societies, the Greeks were forced by history to opt for a unique political path for their future development.¹¹⁶

Assmann described the power competition, which took place among the Mediterranean peoples in the first millennium BC, as the historical environment for the emergence of the political¹¹⁷. The concept of the political elaborated by Meier was dubbed by Assmann a kind of *Archimedes' Lever* of political history, providing a means for the reflections on the development of the idea of order¹¹⁸. In his opinion, the key feature of the political was the disruption of the connection between the idea of sovereignty and the idea of religious justice¹¹⁹. Unlike Meier, Assmann tended to give credit for primacy in the domain of political theology not to the Greeks, but to the Jews¹²⁰. According to Assmann, an intrinsic feature of the political is wor-

¹¹² Assmann, J. *Die Entstehung des Politischen im Alten Orient. Eine Festrede von Jan Assmann, im Rahmen einer Veranstaltung der Union der deutschen Akademien der Wissenschaften und der Staatlichen Museen zu Berlin*. Interneto prieiga: http://www.akademienunion.de/_files/veranstaltungen/Festvortrag%20Jan%20Assmann.pdf

¹¹³ Meier, C. Op. Cit. S. 40.

¹¹⁴ Meier, C. *Kultur, um der Freiheit willen. Griechische Anfänge – Anfang Europas*. München, 2009, S. 57.

¹¹⁵ Meier, C. *Kultur, um der Freiheit willen. Griechische Anfänge – Anfang Europas*. München, 2009, S. 20.

¹¹⁶ Meier, C. Ibid. S. 63–64.

¹¹⁷ Assmann, J. Op. Cit. S. 7.

¹¹⁸ Assmann, J. *Herrschaft und Heil. Politische Theologie in Ägypten, Israel und Europa*, München, 2000, S. 30.

¹¹⁹ Assmann, J. *Die Entstehung des Politischen im Alten Orient. Eine Festrede von Jan Assmann, im Rahmen einer Veranstaltung der Union der deutschen Akademien der Wissenschaften und der Staatlichen Museen zu Berlin*. Interneto prieiga: http://www.akademienunion.de/_files/veranstaltungen/Festvortrag%20Jan%20Assmann.pdf. S. 2.

¹²⁰ Assmann, J. *Politische Theologie zwischen Ägypten und Israel*. Bonn, 1992, S. 78–79

king for the benefit of a community. “To think and behave politically means seeing oneself as a member of a political community and acting as part of it taking into account the entity”¹²¹. The phenomenon of the political that evolved in the history of ancient Greece received much attention from the French school of classical studies, including prominent scholars such as Jean-Pierre Vernant¹²², Marcel Detienne¹²³ and Pierre Vidal-Naquet¹²⁴. The concept of the political is extensively explored in their works, although none of them used the term of political theology preferring instead the concept of political religion put forward by Eric Voegelin. This school, pursuing research directions already initiated by Numa Denis Fustel de Coulanges and Émile Durkheim, established a close relationship between man of archaic society and the social environment customs and religious thinking.

Of paramount importance is another group of authors whose studies enabled to treat Greek religion as a tool for legitimation of the very idea of the political and its transformations over various periods in the history of ancient Greece. Jane Harrison¹²⁵ was the first author who portrayed the Greek goddess Themis not as a personified and abstract justice but as a principle of order projected on a concrete historical period. A more comprehensive and specialised overview of Greek political, legal and religious thought was given by Rudolf Hirzel¹²⁶. Victor

¹²¹ Assmann, J. *Herrschaft und Heil. Politische Theologie in Ägypten, Israel und Europa*, München, 2000, S. 26.

¹²² Vernant, J.-P. *Myth and Society in Ancient Greece*. Atlantic Highlands, NJ, 1980; Vernant, J.-P. *The Origins of Greek Thought*. Ithaca, NY, 1982; Vernant, J.-P. *Mortals and Immortals. Collected Essays*. Princeton, 1991; Vernant, J.-P. *Pasaulis, dievai, žmonės. Mitų interpretacijos*. Vilnius, 2000; Vernant, J.-P. “Greek Religion”, in *Encyclopedia of Religion*. Second Edition. L. Jones (ed. by). Farmington Hills, MI, Vol. 6. 2005, p. 3659–3676; Vernant, J.-P. *Myth and Thought among the Greeks*. New York, 2006.

¹²³ Detienne, M. *Dionysos Slain*. Baltimore – London. 1979; Detienne, M. *The Masters of Truth in Archaic Greece*. New York, 1996; Detienne, M. “From Practices of Assembly to the Forms of Politics. A Comparative Approach“, *Arion. A Journal of Humanities and the Classics* 7(3), 2000, p. 1–19; Detienne, M. “Forgetting Delphi between Apollo and Dionysus“, *Classical Philology* 96(2), 2001, p. 147–158; Detienne, M. “The Gods of Politics in Early Greek Cities“, *Arion. A Journal of Humanities and the Classics* 12(2), 2004, p. 49–66; Detienne, M. 2006. “The Gods of Politics in Early Greek Cities. Civil Religion, Hestia, Heteronomy“, in H. de Vries, L. E. Sullivan (eds.) *Political Theologies. Public Religions in a Post-Secular World*. New York, p. 91–101; Detienne, M. *Comparative Anthropology of Ancient Greece*. Cambridge, MA, 2009.

¹²⁴ Vidal-Naquet, P. *The Black Hunter. Forms of Thought and Forms of Society in the Greek World*. Baltimore, 1986.

¹²⁵ Harrison, J. *Themis. A Study to the Social Origins of Greek Religion*. New York, 2010.

¹²⁶ Hirzel R. *Themis, Dike und Verwandtes. Ein Beitrag zur Geschichte der Rechtsidee bei den Griechen*. Leipzig, 1907.

Ehrenberg was the first to write a study of Ancient Greek history which provided conceptual development of the principles of order¹²⁷. He later developed his conception¹²⁸. Ehrenberg considers that Greek principles of order and conceptions of justice are symbolically encoded in the names of certain deities¹²⁹. This thesis argues and further elaborates upon the idea that each epoch in Greek history had a particular prevalent form of government inherently consistent with the key principle of order (justice) of that epoch, which was represented, at least in the beginning, by a god (goddess) regarded as being in charge of law and order.

Thesis statements to be defended. The specifics of the political in ancient Greece tackled in the dissertation and the assessment of the scope of its research make it possible to formulate hypotheses that can be verified on the basis of the study of primary sources for ancient history and analytical study of history:

1. The basic premise for the genesis of the political is the creation of violence-based social environment in the process of elimination of sacral monarchy. A parallel power structure emerges in society – heroes, whose existence erodes the social fabric and authority of the basileus. With the crisis evolving, a phenomenon of generational gap comes forth augmented by the appearance of uncontrollable ephebes.
2. Historical development of the political originates with the building of a mechanism of power division in Sparta providing a basis for the maintenance of a permanent balance and interaction among age groups.
3. Between the eighth and the fourth century BC, with continuous change in theo-political mentality going on, ancient Greek society undergoes four phases of historical development of the political.
4. The crisis of the political comes about at the time when, in the aftermath of Pericles' death, a mechanism of the distribution of political influence starts to fail. A struggle for power resumes among age groups, but this time the outcome of the conflict is not nascence of the political but its total unravelling. The main indicators of a crisis of the political are the emergence of super-political or apolitical structures inside the polis.

¹²⁷ Ehrenberg, V. *Die Rechtsidee im frühen Griechentum*. Leipzig, 1921.

¹²⁸ Ehrenberg, V. *Aspects of the Ancient World*. Oxford, 1946; Ehrenberg, V. "Origins of Democracy", in *Historia* 1, 1950, p. 515–548; Ehrenberg, V. *Der Staat der Griechen*. Zürich, 1965; Ehrenberg, V. *From Solon to Socrates. Greek History and Civilization during the sixth and fifth Centuries BC*. London, 1968; Ehrenberg, V. *Man, State and Deity. Essays in Ancient History*. New York, 2011.

¹²⁹ Ehrenberg, V. *Die Rechtsidee im frühen Griechentum. Untersuchungen zur Geschichte der werdenden Polis*. Leipzig, 1921, S. 2.

Conclusions

Based on the research carried out, the following four main conclusions have been arrived at:

1. The findings of the research suggest that the first premise for the genesis of the political was the creation of social environment that made it possible to radically make away with any manifestations of sacral monarchy by establishing a forum of general political will in its stead. The heroes were the ultimate power to unravel monarchical tradition in ancient Greece.

In the Bronze Age, a social phenomenon such as public social sphere did not exist. Ancient Eastern societies were fully incorporated into divine cosmic order. It was believed that a figure of sacred monarch had a special magical aura on whose strength and health rested cosmic order, social peace and the wellbeing of the country. The Iron Age saw an unprecedented crisis of the institution of sacral monarchy. This structure bequeathed by the Bronze Age did not lend itself to reform in principle; it could only be destroyed by completely deconstructing sacral monarchy. The Greek world proved the weakest link in the chain of Oriental despotisms. Because of the traditional weakness of central authorities, Greek *basileis* failed to become kings following the pattern of Ancient Near Eastern empires. The resulting power vacuum laid the basis for the development of a parallel power structure, the heroes, whose presence eroded the social fabric and authority of the *basileus*. The cult of heroes was a unique institution in the ancient Greek world, which had grown up from persons inclined to adventure and was designed to deal with social crises. Amidst social upheaval, charismatic heroes successfully cast into the shade members of royal families who were confused in the elements of war. As the well-known formula goes, in Greek society *basileis* were often authority without power while heroes were power without authority. In the Dark Age, heroes firstly undermined the traditional power structure and then actually destroyed the ethos of authority as such.

2. The research results permit the conclusion that closed binary structures had been shaped on the class basis in ancient Greece by the eighth century BC, in which the nobility that upheld traditional religious beliefs arrived at a historical compromise with a cohort of young warriors who professed the cult of Apollo, thereby creating a unique aristocratic political body (Greek *homoioi*).

With the crisis continuing to unfold, a phenomenon of generational gap came into being augmented by the appearance of virtually uncontrollable youth organizations – the ephebes. Youth in traditional societies are commonly esteemed to be in the shadow of social elites, a dark, obscure and dangerous potential. Such shadow structure of the youth constitutes a fall-back option for social response, the final argument – its *ultima ratio*. But as soon as they reali-

sed that the social straitjacket put on them was loosening yesterday's outcasts made a kind of castling move in the power game, eventually turning into a new power centre. The *Männerbund* (Greek *agela, ephebeia*), which had operated as an institution of social and gender segregation of young people from times immemorial, from a temporary, transient state evolved into a new life form in Greece where special character traits were refined, which, in the Greek world, ultimately morphed into the code of military virtues (Greek *arete*). Thus, an artificially created paramilitary social structure came into being within a big traditional society, which embedded an entirely new principle of solidarity into a network of kin relationships that relied not only on membership in a kinship group but also on freedom of individual choice. Since social antagonisms in Sparta were reinforced by tribal enmities between the Achaeans and the newly arrived Dorians, this region was the first place where the *Männerbund* institution, after passing through enormous historical challenges, transformed into the first political entity in the world, while *strateuma* changed into *politeuma*. Sparta was a polis *par excellence* in the sense that it was built on a strictly defined apartheid pattern that segregated its whole population into citizens and non-citizens. Lyscurgus managed to build an original balance between the older and younger generations in this newly established city-state. In Sparta, throughout its history, the dynamism of its class of young warriors was offset by moderation of the *Gerousia*, council of elders, and adequate response to the interests of a wide range individuals and groups in society. This led eventually to a well-conceived integration of young people into society, a reasonable balance of interests between them and political stability of the state. Sparta was the first in the world to create unique, hitherto unknown, key principles of political coexistence and political governance.

3. In ancient Greece, the principle of order implied a mechanism of theological legitimation, every time reshaped at different periods. The research results permit to assert that closed binary structures had been shaped on the class basis in ancient Greece by the eighth century BC, in which the nobility that upheld traditional religious beliefs had arrived at a historical compromise with a cohort of young warriors who professed the cult of Apollo, thereby creating a unique aristocratic political body, which evolved into democracy via timocracy.

When the operation of the first binary society had been fine-tuned in Sparta, other Greek city-states, in one way or another, embarked on the process of assimilation of the principles of the political created in Sparta. The formation of the city-state, or *polis*, generated human energy to an unprecedented extent in order to address the challenges of the survival of a political body, the optimisation of social cohesion and the education of citizens. By the start of the eighth century BC, the office of *basileus* had been completely abandoned in the majority of Greek

city-states, while in Sparta it survived where the *basileus* exercised power without authority – the so-called grand strategy, whereas in Athens and in some lesser city-states authority without power had already been validated – an office of the *archon basileus*. The office of *basileus* was the first victim of a political revolution and the synoikism. The Ancient Greek city-state possessed an acephal structure, i.e. a society without a state where all important decisions were made collectively. The Greek *ephebeia*, which had been traditionally supposed to be a transitional stage for young citizens under the control of adults, attained an unprecedented prestige and gained the opportunity to become a full-fledged political structure. This way, the transitions from the form of aristocratic government to democratic one via timocratic form of government took place, with the basis of the body politic constantly expanded along the way. In terms of political theology, Apollo was a symbol of law and order, however, each individually established phase of legal consciousness was symbolised by a newly reaffirmed personification of order: *Dike*, *Eunomia*, *Isonomia*, and *Peitho*. *Dike* symbolised fair judgment inside the aristocratic polis; *eunomia* stood for the principle of geometrical equality, the principle of *isonomia*, underlying arithmetic equality, gave a demos a legal possibility to ignore the rights of minority altogether and, when necessary, to change laws by means of popular ordinances, while *peitho* symbolised a procedure for the consolidation of law and order when strong individuals, in the most diverse ways, would persuade their fellow citizens of the effectiveness of their proposed action.

4. The research results permit the conclusion that the use of unbridled power in dealing with internal and external challenges practiced at the turn of the fifth and fourth centuries BC led to the breakdown of the well-established relationship between age classes and disrupted the binary structure of the city-state, which resulted in the general crisis of the political in ancient Greece.

When radical democracy had taken root and the last vestiges of aristocratic institutions had been eradicated in Athens, citizenship turned from a goal into a gift. After the death of Pericles, an open power struggle ensued among the Athenian age classes which ended in the actual deconstruction of the political. In the fifth century BC, the conflict of generation dealt a mortal blow to the political. As the crisis aggravated, two alternative sociocultural trends with respect to the political took shape – the *super-political* which sought to resolve societal problems through the maximum concentration of power in the hands of a single outstanding individual, and the *apolitical* which promoted an idea of withdrawal from social concerns, with the focus placed on the creation of elitist societies. Hiding behind a legitimate office of *strategos autokrator*, the figure of a new monarch with enormous resources at his disposal made appearance that claimed to maintain order and embody law in his person. In the

fourth century BC, when Alexander the Great created the Hellenic Empire, the political Nomos of the Earth established by the Greeks came to an end.

Although at first sight it might seem that Greek history started and completed its growth cycle with the same monarchic power, it is impossible to miss, however, the obvious differences and innovations that can't be ignored. The Greeks completed the cycle of political development by bequeathing a unique, hitherto unknown, practice of political human coexistence. Furthermore, the idea of monarchy itself has gone through dramatic changes: as opposed to a figure of sacred sovereign beyond the limits of legal control, the Greeks succeeded in bringing forth a monarch guided by the standards of legal behaviour (Greek *nomos empsychos*) that became a prototype of the enlightened monarch exercising his power for the protection of the nation's interests.

Background information on doctoral candidate

Raimondas Kazlauskas was born in Lauckaimis village, Vilkaviškis District, on 14 December 1958. After graduating from Kudirkos Naumiestis secondary school in 1976, he studied history at the Department of History of Vilnius University. In 1981, he defended his final thesis, equivalent to master's degree, on the topic *Philosophical Aspects of Youth Religiosity* at Vilnius University. From 1981 to 1984, he taught at the Department of Philosophy of Vilnius University, and in 1984 he was expelled from the teaching staff on the orders of the KGB on the charge of "betrayal of the Soviet Motherland". Between 1984 and 1990, living under strict professional and residential restrictions under the supervision of the KGB, he took odd jobs outside his professional qualifications. Starting in 1991, he has been employed as lecturer at the Department of Philosophy of Klaipeda University. Raimondas Kazlauskas has participated at the scientific conferences in Lithuania and Germany. As of 2016, he has worked on his dissertation entitled *The Development of the Political in Ancient Greece* at the joint school for postgraduate studies in history of Klaipeda University and Vytautas Magnus University.

Contacts: Institute of Baltic Sea Region History and Archaeology of Klaipeda University, Herkaus Manto Street 84, 92294 Klaipeda.

E-mail: kazlauskasrai@gmail.com

Research articles

1. Kazlauskas, R. „Politiškumo genealogija. Herojų amžius ir jaunimo maištas“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1(44), 2019, p. 7–73.
2. Kazlauskas, R. „Atminties kultūra ir politiškumo genėzė Delfų teologijoje“ *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1(42), 2018, p. 5–44.
3. Kazlauskas, R. „Potestas quaerens auctoritatem. Politinė teologija tarp hierateumos ir strateumos“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2(41), 2017, p. 5–64.
4. Kazlauskas, R. „Teokratija ir hierokratija. Dvi religinės kratogonijos formos ankstyvojoje politinėje teologijoje“, *Krikščioniškosios tradicijos raida viduramžių–naujausiųjų laikų kasdienybės kultūroje: europietiški ir lietuviški puslapiai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXVII). Edited by V. Vaivada. Klaipėda, 2013, p. 7–20.
5. Kazlauskas, R. „Stoicizmo vaidmuo legitimuojant helenistinę monarchiją“, *Logos* 69, 2011, p. 73–83.
6. Kazlauskas, R. „Jėgos teisė ir teisės jėga formuojantis helenistinei autokratijai“, *Logos* 68, 2011, p. 104–113.
7. Kazlauskas, R. „Carlas Schmittas ir politinės teologijos problema“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1(28), 2011, p. 101–130.
8. Kazlauskas, R. „Jėgos teisė ir teisės jėga formuojantis graikų poliui“, [1 dalis] *Logos* 62, 2010, p. 102–109; [2 dalis] *Logos* 63, 2010, p. 98–109.
9. Kazlauskas, R. „Jėgos teisė ir teisės jėga graikų politinėje teologijoje“, [1 dalis] *Logos* 60, 2009, p. 182–191; [2 dalis] *Logos* 61, 2009, p. 211–217.
10. Kazlauskas, R. „Europos idėja. Rytai ir Vakarai graikų politinėje filosofijoje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (4), 1999, p. 7–20.

Presentation on the topic of dissertation delivered at scientific conferences

1. October 11, 2019. National conference “Ancient and Medieval Studies”. Presentation topic: Political Revolution in the Greek Dark Ages .
2. November 13, 2019. National conference “Ancient and Medieval Studies”. Presentation topic: The Sage and the Monarch in the Hellenistic Era.

IVADAS

Tyrimo problema ir aktualumas. Politiškumo sąvoka dažnai painiojama su socialumu, priskiriant šiam reiškiniui tai, kas jam istoriškai nebūdinga. Pasaulyje, kuriame iškilusias problemas vis dar įmanoma išspręsti tradiciniais būdais, politiškumo nebūna. Antikos pasaulyje politiškumas atsirado kaip išskirtinis būdas spręsti socialines problemas, kurių nebuvo galima išspręsti jokiais kitais būdais. Norint suvokti pačią problemos esmę, reikia suprasti esminį Antikos politiškumo principą, pagal kurį žmonės buvo skirstomi į du nelygiaverčius kontingentus – piliečius ir visus likusius. Taigi, egzistavo *pilietiško*, o ne *žmogiško* viršenybės principas¹. Šiai nuostatai aiškinti skirta visa pirmoji Aristotelio *Politikos* knyga (Aristotelis, *Politika* 1252a-1260b).

Hesiodas šią nuostatą, taikliai nusakančią graikų politiškumo esmę, išreiškė aforizmu *pusė verčiau, negu visa* (Hesiodas, *Darbai ir dienos* 40). Dabartinė Vakarų visuomenė remiasi visiškai kita paradigma, istorine prasme kilusia iš III amžius pr. Kr. susiformavusios stoicizmo pasaulėžiūros, teigusios, kad politiniu pagrindu daroma žmonių atskirtis yra neteisinga ir neteisėta. Taigi, lyginant Antiką su mūsų laikais, matome dviejų skirtingų paradigmų – politinės ir socialinės – istorinę seką. T. Kuhnas, yra pažymėjęs, kad dvi skirtingos paradigmos vienu metu toje pačioje vietoje sugyventi negali². M. Detienne'as rašė: [dabar] „žmonės dažnai mano, kad politiškumas, *to politikon*, tiesiai iš dangaus nukrito tobulu demokratijos pavidalu Periklio Atėnuose“³. Grindžiant žmogaus teises ir socialinę pažangą, užmiršamas elementarus faktas, kad Antikoje tokių sąvokų iš viso nebūta. Lygindamas graikų sukurtą politiškumo projektą su Vakarų civilizacijos politine praktika. P. Veyne'as rašė: „Buržuazinis liberalizmas sukūrė kruizinį laivą, kuriame kiekvienas keleivis atsakingas tik pats už save, o komanda egzistuoja vien tam, kad užtikrintų bendrųjų paslaugų ir prekių tiekimą. Graikų polis, atvirkščiai, buvo laivas, kurio keleiviai patys sudarė komandą“⁴. Šia prasme graiko negalima vienareikšmiai laikyti moderniojo žmogaus pirmtaku. Dalykas tas, kad Graikijoje laisvu laikytas ne

¹ Jellinek, G. *Allgemeine Staatslehre*, Berlin, 1922, S. 34.

² Kuhn, T. S. *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius, 2003, p. 100.

³ Detienne, M. „The Gods of Politics in Early Greek Cities“, *Arion. A Journal of Humanities and the Classics* 12(2), 2004, p. 50.

⁴ Veyne, P. „Les Grecs ont-ils connu la démocratie? Essai sur l'imagination constituante“, *Diogene. Revue internationale des sciences humaines*. October–December, 1983, p. 9.

žmogus, įsivaizduojantis turįs kokių nors „neatimamų teisių“, bet pilietis, pats dalyvaujantis priimant politinius sprendimus⁵.

O. Murray'jus, lygindamas skirtingus Vakarų pasaulio šalių nacionalinių istoriografijų požiūrius į graikų politiškumo fenomeną, ironizavo: „Vokiečiams jis – konstitucinių įstatymų sąvadas; prancūzams – šventoji komunija; anglams – istorinis precedentas; amerikiečiams – mafijinis sandėris, išsaugant teisės viršenybę ir susitariančių pusių individualią laisvę“⁶. Po Pirmojo pasaulinio karo politiškumą (vok. *das Politische*), kaip istorinį, teisinį ir politinį fenomeną ėmėsi tirti vokiečių istorikas ir teisininkas C. Schmittas⁷. Jis atliko kardinalų posūkį nuo empirinio-pozityvistinio *politikos*⁸ suvokimo prie religines prielaidas ir teologinę šerdį turinčios *politiškumo*⁹ sampratos. Schmittas atgaivino Antikos pasaulyje tvėrusią fundamentalią politikos ir religijos vienovę. Schmitto iškeltas požiūris paskatino H. Arendt, S. Wolino, L. Strausso ir J. Ritterio mėginimus vėl suaktualinti klasikinę politiškumo idėją¹⁰. Pradedant dešimtuoju XX amžiaus dešimtmečiu, politiškumo fenomenas tapo rimtu istorinių, politinių ir teisinių studijų objektu, kurio ribos greitai išsiplėtė iki politinių idėjų istorijos problematikos¹¹.

⁵ Finley, M. *Democracy Ancient and Modern*. New Brunswick, 1973, p. 116.

⁶ Murray, O. „Cities of Reason“, in O. Murray, S. Price (eds.) *The Greek City. From Homer to Alexander*. Oxford, 1991, p. 3

⁷ Schmitt, C. *Der Begriff des Politischen*. Berlin, 1932, S. 20–78.

⁸ Gr. *ta politika*, vok. *die Politik*, ang. *the politics*.

⁹ Gr. *to politikon*, vok. *das Politische*, ang. *the political*.

¹⁰ Arendt, H. *Žmogaus būklė*. Vilnius, 2005; Wolin, S. *Politics and Vision*. Boston, 1960; Strauss, L. *Prigimtinė teisė ir istorija*. Vilnius, 2017; Ritter, J. *Metaphysik und Politik*. Frankfurt, 1969, p. 106–132 (J. Ritterio sąvokų istorijos tyrimai parodė, kad polis yra ne tiek konstitucinė, kiek tapatybės sąvoka).

¹¹ Gebhardt, J. „Auf der Suche nach dem Politischen. Randbemerkungen zur gegenwärtigen Diskussionslage“, in M. T. Greven, H. Münkler, R. Schmalz-Bruns (Hg.). *Bürgersinn und Kritik. Festschrift für Udo Bernbach zum 60. Geburtstag*. Baden-Baden, 1998, S. 15–27; Howard, D. *The Primacy of the Political. A History of Political Thought from the Greeks to the French and American Revolutions*. New York - Chichester, 2010; Schweda, M. *Joachim Ritters Begriff des Politischen. Carl Schmitt und das Münsteraner Collegium Philosophicum*. 2010. Prieiga internetu <https://www.researchgate.net/publication/215617261>; Mouffe, C. *On the Political*. New York, 2005; Springborg, P. „The Primacy of the Political. Rahe and the Myth of the Polis“, *Political Studies* 38, 1990, p. 83–104; Vesting, T. „Erosionen staatlicher Herrschaft. Zum Begriff des Politischen bei Carl Schmitt“, *Archiv des öffentlichen Rechts* 117, 1992, S. 4–45; Vollrath, E. *Was ist das Politische? Eine Theorie des Politischen und seiner Wahrnehmung*. Würzburg, 2003.

Atrenkant faktus, analizuojant tiriamąją medžiagą ir išryškinant vieningą vertinimo liniją, disertacijoje laikomasi šio politiškumo apibrėžimo: ***Politiškumas yra tokia socialinė būklė, kai žmonių bendrija, dominuojanti savo gyvenamoje teritorijoje, griežtai atskiria save nuo visų kitų socialinių darinių, viena pati sprendama savo išlikimo ir gerovės klausimus.*** Disertacijoje siekiama parodyti, kad politiškumas nėra paprasta socialumo funkcija, bet ypatinga aktyviosios sociumo dalies konfigūracija, kurios poreikis atsiranda ekstremalių istorinių išmėginimų laikais. Disertacija kelia tikslą paaiškinti ne pačią politiškumo teorinę specifiką, kuri jau pakankamai išsamiai aprašyta, bet istorinę šio reiškinio kilmę, patį tyrimo objektą padalinant į jo istorinės genezės ir jo istorinės raidos dėmenis, siejant šį procesą su graikų religijos istorija ir politinės teologijos evoliucija.

Disertacijos temos kontekste numatomo tyrimo **mokslinis naujumas** gali būti nusakomas tuo, kad disertacijoje istorinė politiškumo genezė ir ją suformavę istoriniai veiksniai tiriami iki šiol nenagrinėtu Graikijos visuomenės amžiaus grupių kovos aspektu, kartu vertinant politiškumą kaip kompromisinę formulę dvinarei graikų polio struktūrai¹² palaikyti. Šis reiškinys disertacijoje nagrinėjamas dviem pagrindinėmis kryptimis:

1. tirama antikinės Graikijos politiškumo istorija, analizuojant istoriografijoje menkai nagrinėtą tradicinės diduomenės (autoriteto) ir jaunimo karinių struktūrų (galios) santykio problemą.
2. pasitelkiamos politinės teologijos galimybės, leidžiančios per religinio mentaliteto prizmę naujai įvertinti politiškumo atsiradimo, jo genezės ir istorinės raidos mechanizmą.

Tyrimo objektas – Graikijos politiškumo genezė ir istorinė raida.

Tyrimo tikslas – remiantis kompleksine mokslinių tyrimų ir istorinių šaltinių analize ištirti antikinės Graikijos politiškumo genezę ir istorinę raidą, rekonstruojant jo varomųjų jėgų struktūrą bei dinamiką.

Darbo uždaviniai:

- išnagrinėti religines ir kultūrines politiškumo genezės prielaidas;
- per amžiaus grupių konfliktą atskleisti politiškumo struktūrų genezę;
- per galios ir autoriteto santykį politiškumo istorijoje išanalizuoti santykius tarp tvarkos principų ir valdymo formų graikų visuomenėje;
- per politiškumo krizės analizę parodyti jį atmetančių idėjų genezę graikų kultūroje.

¹² Čia turima omenyje IX amžiaus pr. Kr. gale Spartoje išrastas ir pirmą kartą istorijoje išbandytas amžiaus grupių politinės pusiausvyros mechanizmas, leidęs viešosios erdvės pagrindu suderinti senosios diduomenės ir jaunimo karinių struktūrų interesus ir sudaręs sąlygas steigti visiškai naują politinį kūną (gr. *homoioi, aristoi*).

Tyrimo erdvė. Istorinės erdvės atžvilgiu tiriamos problemos priešistorė rutulijosi istoriniame Trojos regione ir Argolidėje, kur bronzos amžiaus pabaigoje koncentravosi pagrindinis graikų valstybingumo centras. Kalbant apie politiškumo idėjos genezės erdvę, tai buvo jau pietinis Peloponeso pusiasalis trečdalis – Lakonija ir Mesenija. Kalbant apie politiškumo formų istorinę raidą, tyrimų laukas pasislenka šiek tiek į šiaurę ir daugiausia lokalizuojamas Atikoje. Tuomet, kai kalbama apie politiškumo krizę, tiriami erdvė pasitraukia į graikų pasaulio periferiją ir apima Didžiąją Graikiją ir Tesaliją šiaurės Graikijos rytinėje dalyje.

Tyrimo chronologinės ribos. Tiriamo reiškinio priešistorė – XIII amžius pr. Kr., o pagrindinė problematika susijusi su Trojos karu. Kontekstas, kuriame politiškumas įgyja pirminį pavidalą ir užgimsta, dar vadinamu tamsiaisiais amžiais. Jo ribos – XII–IX amžiai pr. Kr. IX–VIII amžių pr. Kr. sankirtoje įvyksta istorinis lūžis, kurį galima laikyti graikų politinės revoliucijos pradžia. Periodą nuo VIII iki IV amžių pr. Kr. galima laikyti politiškumo istorinės raidos amžiumi.

Tyrimo metodologija. Metodologinės krypties prasme, disertacija orientuota į tą politinės, socialinės ir kultūrinės istorijos dalį, kuri atskirose šalyse ir įvairiu laiku buvo vadinama idėjų istorija (*history of ideas* – A. Lovejoy), *intelektinė istorija* (*intellectual history* – Q. Skinner) arba *sąvokų istorija* (*Begriffsgeschichte* – R. Koselleck). Idėjų istoriją galima būtų apibrėžti kaip *istorijos mokslo šaką, tiriančią idėjų atsiradimo, raidos ir kaitos procesus žmonijos istorijoje*. Pagrindines savo metodologines nuostatas Lovejoy'jus suformulavo savo klasikiniam veikalui *Didžioji būties grandinė* ir tuo klausimu specialiai parašytame straipsnyje¹³. Lovejoy'jus pabrėžė, jog įvairiose epochose vartojamos tos pačios sąvokos dažnai suprantamos skirtingai. Metodo prasme Lovejoy'jus siūlė išskaidyti idėjas į mažiausius jas sudarančius elementus, vienalytes, nedalomas mono idėjas (*unit-ideas*), kurias jis laikė universaliomis istorijos varomosiomis jėgomis¹⁴. Lovejoy'jaus supratimu, pačios mono idėjos nekinta, nors galimi jų tarpusavio santykiai gali kisti, sudarydami naujus prasminius darinius. Tarkim, žinome tam tikram istoriniam periode esant reikšmingas *sakralumo* ir *monarchijos* idėjas; labai tikėtina, kad tam tikrom sąlygom joms sąveikaujant gali atsirasti *sakralinės monarchijos* idėja. Lovejoy'jaus idėjų istoriją toliau plėtojo Q. Skinneris, pakeitęs kai kurias jos teorines prielaidas. Pasak Skinnerio, tiriama turėtų būti ne apibendrinta idėjų istorija, o tik terminų vartosenos istorija¹⁵. Jis išreiškė tam tikras abejones dėl

¹³ Lovejoy, A. *The Great Chain of Being. A Study of the History of an Idea*. Cambridge, MA, 1964; Lovejoy, A. „The Reflections on the History of Ideas“, *Journal of History of Ideas* 1, 1940, p. 3–24.

¹⁴ Tam tikra prasme tai priminė elementarių idėjų koncepciją teoriją gamos moksluose.

¹⁵ Javier, F. S. „Intellectual History, Liberty and Republicanism. An Interview with Quentin Skinner“, *Contributions to the History of Concepts* 3, 2007, p. 115.

pačios *idėjų istorijos* schemos, kurią siūlė keisti *intelektinės istorijos* terminu. Intelektinė istorija turinti išskleisti galimą sąvokos prasmių pluoštą, korektiškai atsisakydama daryti bet kokią poveikį paties žodžio raidai. Pats tekstas, kaip ir jame išdėstytos idėjos, galėjęs būti tuo laikotarpiu vykusios polemikos dalis, o žmonės, savo veiksmuose apeliuodami į istoriją, galbūt neturėjo jokio tikslo atkurti teisingą praeities vaizdą, o tik siekė įgyti sau papildomų argumentų politinėje kovoje su oponentais¹⁶. Skinnerio istoriniai tyrinėjimai, akcentuojantys vystymosi šuolius, primena F. Nietzsche's¹⁷ sukurtą ir M. Foucault¹⁸ išplėtotą genealoginį metodą. Šiame tyrime vartojamos sąvokos yra atsiradusios iš įvairių ideologijų, pateikiančių dažnai visiškai skirtingas tų pačių problemų perspektyvas. Skinneris manė, kad normatyvines sąvokas mes turėtume traktuoti ne kaip teiginius apie pasaulį, o kaip ideologinių diskusijų įrankius ir ginklus.

Vokiškoji istoriografija sukūrė integresnį sąvokų istorijos projektą, kurio pradininkas ir žymiausias atstovas buvo vokiečių istorikas R. Koselleckas. Jo įkurta sąvokų istorijos mokykla savo istorijos viziją išdėstė veikale *Pagrindinės istorijos sąvokos*¹⁹. Kosellecko istorinių studijų kryptį derėtų siėti ją su metodologine, tematine, stilistine ir netgi politine Schmitt'o įtaka²⁰. Sąvokų istorija – tai istorinio tyrimo programa, tyrimo šaltiniais laikanti klasikinius tekstus bei juos papildančius šaltinius ir tirianti sąvokų kismą nuo jų atsiradimo iki dabarties. Pasak Kosellecko, sąvokų istorija – tai socialinės istorijos dalis²¹. Sąvokų istorijai labai svarbi prasmės genealogija, t.y. istorinėje erdvėje ir laike aptinkamas sąvokos pokytis, vedantis link dabarties laiko. Sąvokų istorijos keliama klausimai labai artimi idėjų istorijai, tik čia tiriamos ne viena lytės *mono idėjos* (*unit-ideas*), o *pagrindinės sąvokos* (*Grundbegriffe*). Kaip būdingą pavyzdį modeliuojant sąvokų istorijos metodu, Koselleckas nurodė antikinės demokratijos sąvokos istorinę raidą: pradžioje demokratija – viena galimų valdymo formų; tačiau tapdama lūkesčio sąvoka (*Erwartungsbegriff*), ji įgauna naują reikšmę ir tampa metasąvoka (*Oberbegriff*), kartu su naujai

¹⁶ Skinner Q. "History and Ideology in the English Revolution", *The Historical Journal* 8(2), 1965, p. 154.

¹⁷ Nietzsche, F. *Apie moralės genealogiją*. Vilnius, 1996.

¹⁸ Foucault, M. „Nietzsche, Genealogy, History“, in D. F. Bouchard (ed. by). *Language, Counter-Memory, Practice. Selected Essays and Interviews by Michel Foucault*. Ithaca, NY, 1977, p. 139–164.

¹⁹ Brunner, O., Conze, W., Koselleck, R. (Hg.). *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Stuttgart, 1972–1990, Bd. 1–6.

²⁰ Olsen, N. "Reinhart Koselleck's Intellectual and Personal Relations with Carl Schmitt", *Historisk Tidsskrift* 104(1), 2004, p. 61–64.

²¹ Koselleck, R. *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt/Main, 1979, S. 114.

įgytu socialiniu statusu nelegalumo žyme paženklinanti visas kitas valdymo formas ir apskritai išstumdama iš vartosenos politėjos sąvoką²².

Idėjų istorijoje svarbia metodologine gaire laikoma *politinės teologijos* sąvoka. R. Mehringas Schmittu politinę teologiją vadina *sąvokų istorija*²³. K. Marulewska ją apibūdina kaip labai įtakingą naujos idėjų istorijos krypties metodologiją²⁴. Disertacijoje taikoma metodologija, išauganti iš politinės teologijos, kuri politinius procesus kildina iš simbolinės religinio bendrabūvio praktikos. Politinę teologiją pasirinkus tyrimo metodologija, randasi ypatinga optika, leidžianti išvelgti mąstymo ir veikimo paradigmas, jų užduotas kultūros temas, temų kryptis ir šių kryptių ritmą. Pastarąją sąvoką, įvestą dar graikų stoikų Panaitijo ir Poseidonijo, naujai suaktualino Schmittas, organiškai siejęs ją su politiškumo sąvoka. Tiriant politiškumo istoriją, negalima šio reiškinio atsieti nuo religijos. Galima sutikti su Schmittu, kad visos svarbiausios politinės teorijos sąvokos yra teologinių problemų atspindys²⁵. Gelminį politinės teologijos lygmenį sudaro bendroje patirtyje atsiradęs politinis kūnas, turintis bendrą simboliką ir ritualą, taip pat reiškiantis bendrą sutarimą gėrio ir blogio klausimu²⁶.

J. Assmannas, kritiškai permąstęs C. Schmittu politinės teologijos prielaidas senovės istorijos tyrimuose, padarė joje esminių pataisų. Apversdamas Schmittu teiginį, jog visos vaisingos politinės idėjos turi teologines prielaidas, jis tvirtino, kad istorijoje yra kaip tik atvirkščiai: tai „teologiniai klausimai kyla iš politinių sąvokų“ o „religijos atsiranda iš politiškumo dvasios“²⁷. Assmanno manymu, politiškumo teologizavimas žymi geležies amžiaus pradžią, o teologijos sekuliarizacija, atitinkamai – Naujųjų laikų dvasią²⁸. Istorikai politinė teologija priklauso Antikos paveldui. Dar II amžiuje pr. Kr. nužiesta *politinės teologijos* sąvoka istorikai kilusi iš stoikų religinio leksikono, kur teologija buvo suskirstyta į tris skirtingas šakas: *mitinę, natūraliąją ir politinę*. Teologijos rūšinę klasifikaciją Augustinas perėmė iš Varono (*Apie Dievo valstybę* 6.12). Remiantis graikų stoiko Panaitijo politine teorija ir Romos stoiko Marko Terencijaus Varono išdėstyta *Theologia tripertita*²⁹,

²² Koselleck, R. Ibid. S. 117–118.

²³ Mehring, R. “Begriffsgeschichte mit Carl Schmitt”, in H. Joas, P. Vogt (Hg.) *Begriffene Geschichte. Beiträge zum Werk Reinhart Kosellecks*. Berlin, 2011, S. 146.

²⁴ Marulewska, K. “Schmitt’s Political Theology as a Methodological Approach”, in A. Lisiak, N. Smolenski (eds.) *What Do Ideas Do?* Vienna, 2014.

²⁵ Schmitt, C. *Politinė teologija. Politinė teologija II*. Vilnius, 2014, p. 56.

²⁶ Shanks, A. *Hegel’s Political Theology*. Cambridge, 1991, p. 153.

²⁷ Assmann, J. *Herrschaft und Heil. Politische Theologie in Altgypten, Israel und Europa*. München, 2000, S. 29.

²⁸ Assmann, J. Ibid. S. 30.

²⁹ Kai kas šios sąvokos atsiradimą priskiria ir Poseidonijui. Žr. Brent, A. *A Political History of Early Christianity*. London – New York, 2009, p. 101–102).

darytina prielaida, kad vadinamoji *theologia politike* graikams buvo politinis menas, padėjęs kurti pilietinę santarvę³⁰. Graikijoje autoritetas persikėlė iš senosios visuomenės valdininkų – raštininkų, žynių ir karalių – į naują, politinę dimensiją. Atsiradus poliams „buvo įtvirtinta nuostata, kad viešojo garbinimo objektas yra ne valdovas, bet dievas“³¹. Tai buvo lūžis, kurį lydėjo antrinio lygmens refleksija³². A. Henrichsas tvirtina, kad graikams teologija buvo į religinį pavidalą įvilktą mintis apie pasaulio tvarkos prigimtį³³. *Odisėjoje* Homeras Dzeuso lūpomis įgarsino dar negirdėtą mintį, kad patys žmonės yra visiškai atsakingi už savo likimą (*Odisėja* 1.34). Hesiodo manymu (*Darbai ir dienos* 197–200), geležies amžiuje dievai apskritai apleido žemę, palikdami žmonėms patiems tvarkyti savo reikalus. F. de Polignacas atkreipė dėmesį į tai, kad Olimpo teologija tiesiogiai legitimavo graikų politinių bendrijų atsiradimą. „Ji iškilmingai liudijo, kad užgimė savimi pasitikinti visuomenė, gebanti religiniais simboliais naujai įprasminti atmintį“³⁴. Tai sujungė politinį mitą su naujai formuojamu graikų politiniu kūnu. Plutarchas yra pastebėjęs, kad keliaujant buvo galima rasti polį be sienų, be archontų, be mūrinių namų, be rašto, be pinigų, netgi be teatrų ar gimnazijų – bet polio, kuris neturėtų šventyklos su dievybe, nuolatinės liturgijos, įžadų, orakulo ar ritualų, jam nėra pavykę aptikti (Plutarchas, *Moralijos* 1125e).

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, tiriamoji analitinė dalis ir tekste naudotų šaltinių bei literatūros sąrašas. Dėstomoji dalis suskirstyta į tris skyrius ir vienuolika poskyrių, kuriuose pateikta graikų politiškumo istorinė genezė ir raida.

Pirmajame disertacijos skyriuje gvildinama graikų politiškumo istorinė genezė, kuri atskleidžiama analizuojant galios ir autoriteto krizę rūmų visuomenėje, nagrinėjant herojų amžiaus istorinę specifiką ir sukarintų jaunimo organizacijų vaidmenį.

Antrajame skyriuje tiriama graikų politiškumo istorinė raida. Ji parodoma per galios ir autoriteto santykį analizuojant sąveiką tarp tvarkos principų ir valdymo formų.

³⁰ Pohlenz, M. *Die Stoa. Geschichte einer geistigen Bewegung*. Göttingen, 1970–1972. Bd. I. S. 198; Bd. II. S.100.

³¹ Cole, S. G. „Greek Religion“, in J. R. Hinnells (ed. by) *A Handbook of Ancient Religions*. New York, 2007, p. 270.

³² Elkana, Y. „The Emergence of Second-order Thinking in Classical Greece“, in S. N. Eisenstadt (ed.) *The Origins and Diversity of Axial Age Civilizations*. Albany, NY, 1986, p. 44–45.

³³ Henrichs, A. „What is a Greek God?“ in J. Bremmer, A. Erskine (eds.). *The Gods of Ancient Greece. Identities and Transformations*. Edinburgh, 2010, p. 20–22.

³⁴ Polignac, F. de. *Cults, Territory, and the Origins of the Greek City State*. Chicago, 1995, p. 151–152.

Trečiajame skyriuje per politiškumo krizės analizę atskleidžiama nepolitinių idėjų genezė politiškumo krizės kontekste.

Tyrimo metodai. Istorinis tyrimas neišvengiamai susijęs su esminių faktų atranka, kurią lemia disertacijos teopolitinė prieiga. Disertacijoje laikomasi požiūrio, kad dėl istorinių lūžių ir istoriografinių įtrūkių šaltinių tradicijoje metodiniu požiūriu genealogijos metodas yra tinkamiausias politiškumo idėjos analizei. Anot M. Foucault, genealogijos užduotis – atkurti scenas, kuriose istoriniai veikėjai atlieka savo vaidmenis³⁵. Jo manymu, tiriant kurią nors istorinę epochą nepakanka nagrinėti vien jos galios dominantę, nes paprastai tai būna tik nugalėtojų galia³⁶. Tačiau Graikijos praeityje egzistavo daug raidos galimybių, tarpusavyje kovojo daug galių ir tik viena jų pasiekė mus, savo galimybę paversdama istorine tikrove. Remdamiesi sąvokų genealogija, mes atskleidžiame skirtingus būdus, kuriais jos galėjo būti naudojamos ankstesniais laikais³⁷. Taikant genealoginį metodą disertacijoje naujai perskaitomi ir analizuojami su tema susiję Antikos rašytiniai šaltiniai. Taip pat aptariama graikų mitopoetinė tradicija ir remiamasi archeologinės medžiagos interpretacijomis.

Sąvokos. Pagrindiniais atsparos taškais disertacijoje pasirinktos dviejų autorių – C. Schmitto ir E. Voegelino – teorijose nugludintos sąvokos. Iš Schmitto pasiskolintos pagrindinės vartojamos sąvokos: politinė teologija³⁸ (*politische Theologie*), politiškumas³⁹ (*das Politische*) ir žemės nomas⁴⁰ (*Nomos der Erde*). Iš Voegelino teorijos perimtas istorijos tvarkos⁴¹ (*Ordnung der Geschichte*) konceptas. Disertacijoje daroma prielaida, kad graikų politiškumo genezės istorinės ir istorinės raidos negalima suprasti ir aprašyti be trijų fundamentalių sąvokų: *autoriteto*, *galios* ir *tvarkos*. Tolesniame tyrime parodoma, kad vos tik tam tikru istoriniu laikotarpiu į kurią nors šių sąvokų nurodantis teopolitinis simbolis patenka į kritikos lauką, tai gali būti indikacija, nurodanti į prasidedančią politiškumo krizę. Darbe vartojama dar viena fundamentali sąvoka, nusakanti ne politiškumo egzistavimo sąlygas, bet jo atsiradimo priežastis ir apibūdinanti jo istorinės steigties prielaidas – tai *nomas*.

³⁵ Foucault, M. „Nietzsche, Genealogy, History“, in D. F. Bouchard (ed. by). *Language, Counter-Memory, Practice. Selected Essays and Interviews*. Ithaca, 1977, p. 139.

³⁶ Foucault, M. Ibid. p. 139–164.

³⁷ Skinner, Q. „Genealogy of the Modern State“, *Proceedings of the British Academy* 162, 2009, p. 325.

³⁸ Schmitt, C. *Politinė teologija. Politinė teologija II*. Vilnius, 2014.

³⁹ Schmitt, C. *Der Begriff des Politischen*. Berlin, 1932.

⁴⁰ Schmitt, C. *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*. Berlin, 2011.

⁴¹ Voegelin, E. *Order and History*. Vols. I–V. (Collected Works of Eric Voegelin, Vols. 14–18). Baton Rouge, 2000.

Tiriant politiškumą, labai svarbu aptarti galios ir autoriteto santykius. Polį galima laikyti dvilype visuomene, kurioje diduomenė rėmėsi žinojimu, o ginkluota jau nuomenė – galia, ir abiejų įtakos buvo gana savarankios. Kad galia galėtų sėkmingai funkcionuoti, ji turėjo būti teisėta. Anot Schmitto, remdamasi vien tik galios technikomis „jokia politinė sistema negali tvirti ilgiau nei vienos kartos laikotarpį. Politiškumas implikuoja idėją, jog nėra politikos be autoriteto ir nėra autoriteto be tikėjimo etoso“⁴². Graikų polyje įgauti legitimios tvarkos požymius galia galėjo tik būdama integruota į kokio nors autoriteto ordinačių sistemą.

Tvarką įmanu apibrėžti kaip istoriškai susiformavusią tikėjimų, papročių ir taisyklių sistemą, kurią sudaro nuolat besikeičianti pusiausvyra tarp autoriteto ir galios. Tvarkos principas yra reikalavimas prisiderinti prie istorinių procesų raidos. Šią sąvoką antropologas A. Kroeberis⁴³, įvedė dar iki klasikinių Voegelino darbų. Po visų politinių reiškinių paviršiumi slypi juos persmelkiantis tvarkos principas. Voogelinas, aptardamas tvarkos fenomeną, skyrė Rytų pasauliui būdingą *kosminės tvarkos* ir graikų atrastos *istorinės tvarkos* idėjas. „Rytų pasaulyje buvo tikima, kad esama tvarka kyla iš kosmą palaikančios būties <...>. Nepaisant atskiros viešpatijos ir kosmo egzistavimo, abi egzistavo kaip visaapimančios tvarkos sudedamosios dalys“⁴⁴. Voogelinas, suformuluodamas metodologinį principą, kad „istorijos tvarka kyla iš tvarkos istorijos“⁴⁵, parodė, kaip galios struktūros istorijos procese integruojamos į autoriteto ordinačių sistemą. Naudojantis Voegelino sukurtu sąvokiniu aparatu,⁴⁶ disertacijoje mėginama rekonstruoti graikišką politiškumo modelį.

Vadovaujantis šia nuostata disertacijoje laikomasi iškilių Antikos tyrinėtojų V. Ehrenbergo⁴⁷ ir J.–P. Vernanto⁴⁸ nurodytų prielaidų, jog kiekviena skirtinga graikų istorijos epocha turėjusi savitą vyraujančią valdymo formą (*galios sfera*), iš esmės atitikusią pagrindinį tos epochos tvarkos (teisingumo) principą (*autoriteto sfera*), kurį, bent jau iki VI a. pr. Kr., simbolizavo už teisėtvarką atsakingi mitiniai simboliai.

Viena iš pagrindinių sąvokų politinės tvarkos atsiradimui žymėti yra *nomas*. Schmitto nukaltai *žemės nomo* sąvokai yra artimos J. Ortegos y Gasseto⁴⁹ *žmo-*

⁴² Schmitt, C. *Roman Catholicism and Political Form*. Westport, 1996, p. 17.

⁴³ Kroeber, A. „On the Principle of Order in Civilization as Exemplified by Changes of Fashion“, *American Anthropologist* 21(3), 1919, p. 235–263.

⁴⁴ Voegelin, E. *Die kosmologischen Reiche des alten Orients – Mesopotamien und Ägypten*. München, 2002, S. 68.

⁴⁵ Voegelin, E. *Ibid.*, p. 19.

⁴⁶ Voegelin, E. *Ibid.*, p. 60.

⁴⁷ Ehrenberg, V. *Die Rechtsidee im frühen Griechentum*. Leipzig, 1921.

⁴⁸ Vernant, J.–P. *The Origins of Greek Thought*. Ithaca, NY, 1982.

⁴⁹ Ortega y Gasset, J. „Mūsų laikų tema“, kn. J. Ortega y Gasset. *Mūsų laikų tema ir kitos esė*. Vilnius, 1999.

nijos temos sąvoka ir T. Kuhno⁵⁰ pasiūlyta *mokslinės paradigmos* sąvoka. Nomo konceptas bylojo apie tvarkos nustatymą naujai įgytoje ir apgyvendintoje erdvėje. Schmittas šį istorinį procesą vadino žmogaus įsivietinimu (vok. *Ortung*) ir susitvarkymu (vok. *Ordnung*) savo kontroliuojamoje žemėje⁵¹.

Anot Aristotelio, nomo sąvoka buvo pirmiausia naudojama ne taisyklėms išreikšti, bet tvarkai susieti su vieta (Aristotelis, *Politika* 1290a–1292b). Likurgas vieningu steigiamuoju aktu įtvirtino nomą ir sukūrė Spartos polį. Tuo pačiu keliu, derindami žemės dalijimą su politinėmis teisėmis, vėliau ėjo atėniečiai Solonas ir Kleistenis⁵². Prasidėjus politiškumo krizei, nomo ryšys su politinės tvarkos įtvirtinimu žemėje sparčiai nyko. Nomas tapo demo dekreto (gr. *psephisma*), o vėliau ir monarcho nuleidžiamų taisyklių sinonimu⁵³. Nomo žemiškųjų šaknų praradimas vyko sinchroniškai su galios viršenybės smukimu autoriteto atžvilgiu.

Šaltiniai. Graikai pirmieji pradėjo rašyti ne vien tam, kad pateiktų įvykių raidą, bet tam, kad juos individualiai įprasmintų. H. Strasburgeris mano, kad mūsų laikus vientisų darbų ir fragmentų pavidalu pasiekė ne daugiau kaip viena keturiasdešimtoji istoriografinio paveldo dalis⁵⁴. Disertacijoje vartojama verstinė šaltinių medžiaga, prieinama autoriui jo gimtąja, taip pat anglų, vokiečių ir rusų kalbomis. Dažnai lyginami kelių kalbų vertimai, idant būtų įmanu atstatyti, autoriaus manymu, temos kontekstui tinkamiausią prasmę. Esant galimybei, naudojami aiškinamieji arba etimologiniai graikiškų sąvokų žodynai. Įvairių Antikos autorių kūriniai bei jų fragmentai. Juos pagal svarbą vykdomam tyrimui galima suskirstyti į šešias žemiau išvardijamas šaltinių grupes:

- 1) *Mitopoezija*. Homero epuose persidengia kelios skirtingos epochos. Homeras pateikia naujosios graikų politinės teologijos pradmenis, religiniais terminais paaiškindamas Olimpo autoritetu įtvirtintą naująjį žemės nomą, nusakydamas dieviškojo autoriteto santykį su galia ir žmogui nuo šiol būtinas politinės atsakomybės principus. Homero jaunesnysis amžininkas Hesiodas politinę teologiją perkelia į naują, sistemiškesnę lygmenį ir, remdamasis Olimpo autoritetu, smerkia žmonių santykiuose nežabotą galios naudojimą (Hesiodas, *Darbai ir dienos* 238–285). Šia prasme Hesiodas padarė pirmąjį

⁵⁰ Kuhn, T. S. *Mokslų revoliucijų struktūra*. Vilnius, 2003.

⁵¹ Schmitt, C. „Das Recht als Einheit von Ordnung und Ortung“, in J. Dünne, S. Günzel (Hg.) *Raumtheorie. Grundlagentexte aus Philosophie und Kulturwissenschaften*. Frankfurt/Main, 2006, S. 410.

⁵² Schmitt, C. *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*. Berlin, 2011, S. 37.

⁵³ Schmitt, C. *Ibid.*, S. 37.

⁵⁴ Strasburger, H. „Umblick im Trümmerfeld der griechischen Geschichtsschreibung“, in ders., *Studien zur Alten Geschichte*. Hildesheim – New York, 1990. Bd. 3, 169–218.

žingsnį graikų religijoje formuojant teisingumo idėją, be kurios politiškumas buvo sunkiai įsivaizduojamas.

- 2) *Istorija*. Siekdamas atskleisti realių istorinių įvykių priežastis Herodotas prisilaikė tradicinių religinių nuostatų ir politinius įvykius siejo su dievų valia. Tukidido Peloponeso karo istoriją galima laikyti pirmąja politine istorija ir istorijos mokslo pradžia. Tukididas vaizduoja graikų politiškumo (daugiausia Atėnų) raidos pagreitėjimą visuotinio konflikto kontekste. Ksenofontas labai daug ir plačiai rašė įvairiausiomis graikų gyvenimo temomis. Kaip istorikas jis vargiai prilygo Tukididui įžvalgumu ir minties gyliu. Dėstydamas įvykius, jis dažnai siejo juos su religiniais ženklais, tačiau tai buvo jau ne Herodoto politinė religija, bet helenizmo pradžią pranašaujanti deisidaimonija. Tiktai Ksenofontas daugiau dėmesio skyrė istorinių veikėjų religinės moralės elementams, jų (ne)pamaldumui (gr. *asebeia* – *eusebeia*) (Ksenofontas, *Kiro auklėjimas* 8.8.7; *Istorija* 2.3.53; *Anabasis* 2.5.20).
- 3) *Mitografija*. II amžiaus pr. Kr. mitografo ir filologo Apolodoro *Biblioteka*, kaip mitopoetinių legendų ir herojinių mitų santrauka, yra vienas vertingiausių enciklopedinio pobūdžio duomenų šaltinių ankstyvajai graikų (mito)istorijai tirti. III amžiaus pr. Kr. graikų poeto ir mitografo Apolonijo Rodiečio *Argonautikos* tekste išsaugotos mitologemos padeda rekonstruoti ankstyvųjų teopolitinių vaizdinių raidą. I amžiaus pr. Kr. Didžiosios Graikijos istoriko ir mitografo Diodoro *Sicilijos istorijos* dalis (14.40–78), skirta Dionysijo valdymui Sirakūzuose (409–367 pr. Kr.), yra svarbi graikų politiškumo krizei tirti. II amžiaus geografo Pausanijo labai išsamus kelionių po Graikiją aprašymas kartu su jame pateikta įspūdinga mitologine, istorine ir antropologine medžiaga dažnu atveju padeda rekonstruoti trūkstamas istorinių pasakojimų grandis. I amžiaus pr. Kr. graikų istoriko ir geografo Strabono kelionių aprašymuose pateikiamos įvairių kraštų lyginamosios charakteristikos, graikų politiškumas gretinamas su Rytų šalių mentaliteto ypatumais.
- 4) *(Politinė) filosofija*. IV amžiaus pr. Kr. politinio mąstytojo Platono parašytuose *Valstybės, Įstatymų, Kritijo, Protagoro ir Gorgijo dialoguose palikta daug sisteminių žinių apie graikų politiškumo istorinę raidą*, kuriais remiamasi disertaciniame tyrime. IV amžiaus pr. Kr. politinio filosofo Aristotelio *Atėniečių politijoje, Politikoje, Retorikoje ir Nikomacho etikoje* išdėstyti graikų polių politinės istorijos fragmentai, politiškumo istorinės genezės problemos ir politinių valdymo formų istorinės raidos koncepcija.
- 5) *(Politinė) poezija*. VII amžiaus poeto Tirtajo fragmentuose pateikiami labai seni liudijimai apie Spartos politinę santvarką. Politinio reformatoriaus, poeto, žymiausio iš vadinamųjų septynių išminčių Solono (VI a. pr. Kr.) išlikusiuose fragmentuose kalbama apie Atėnų politinę sąmonę, polio santvarkos raidą ir timokratines reformas.

- 6) *Drama*. Aischilas (525–456 m. pr. Kr.) savo tragedijose nagrinėjo graikų politinės teologijos formavimąsi ir politinės santarvės problemas (*Orestėjos* trilogija), piktnaudžiavimą galia (*Prikaltasis Prometėjas*), dievų nustatytos (geo)politinės tvarkos idėją (*Persai*). Sofoklis (495–406 m. pr. Kr.) iškėlė konfliktą tarp politiškumo ir žmogiškumo (*Edipas Kolone*, *Antigonė*). Euripidas (480–406 m. pr. Kr.) savo veikaluose analizavo religinius polio krizės aspektus (*Bakchantės*), radikalaus politiškumo absurda (*Hekabė*), kartų nesantaiką (*Hipolitas*), tragiško herojaus likimą visuomenėje (*Heraklis*).
- 7) **Istoriografija**. Siekiant ištirti politiškumo idėjos genezę ir istorinę raidą antikinėje Graikijoje, disertacijoje atsižvelgiama į jau atliktus su šia tema susijusius tyrimus. Istoriografinė apžvalga pateikiama dviem pagindiniais pjūviais:
- 1. Istoriniu – antropologiniu (įvertinant, kokiais aspektais buvo nagrinėta visuomenės sukarintų socialinių struktūrų istorinė genezė) ir
 - 2. Istoriniu – politiniu (įvertinant, kiek buvo tirtos disertacijoje iškeltos problemos).

1. Istorinis – antropologinis pjūvis padeda atskleisti disertacijoje keliamų politiškumo genezės klausimų kontekstą.

Heinrichas Schurtzas⁵⁵ savo studijoje *Männerbund*⁵⁶ atkreipė dėmesį į archajinėse visuomenėse seniai žinomą, bet istorijos moksle menkai įvertintą Männerbundų (sukarintų jaunimo grupių) fenomeną. Schurtzas iškėlė mintį apie fundamentalų vyriškų slaptųjų draugijų vaidmenį steigiant ir įtvirtinant socialinės tvarkos mechanizmą⁵⁷. Naudodamasis Schurtzo pasiūlytu modeliu, S. Wikanderis savo 1938 metais išleistoje knygoje detaliai aprašė specifinę indoiranėnų visuomenės organizacijos formą, kurią jis pavadino tuo pačiu Männerbundo vardu⁵⁸. Istorinių–sociologinių tyrimų kontekste itin svarbi L. Weiser studija. Jos tyrimai leido kur kas detaliau rekonstruoti, kaip jaunimo amžiaus grupės viduje formavosi uždara profesionalių karių draugija ir kaip

⁵⁵ Schurtz, H. *Altersklassen und Männerbünde. Eine Darstellung der Grundformen der Gesellschaft*. Berlin, 1902.

⁵⁶ *Vok. vyrų sąjungos*. Specialioje istorinėje ir antropologinėje literatūroje ši sąvoka paprastai vartojama originalo pavidalu, jos neverčiant.

⁵⁷ Schurtz, H. Op. Cit.

⁵⁸ H. Schurtzo ir S. Wikanderio pateiktą teorinę schemą vėliau panaudojo G. Dumézilis, kurdamas savo garsiąją indoeuropietiško visuomenių trinarės struktūros teoriją – ypač tą dalį, kurioje kalbama apie karinę funkciją (Littleton, S. „War and Warriors. Indo-European Beliefs and Practices“, in L. Jones (ed.) *Encyclopedia of Religion*. Vol. 14. New York, 2005, p. 9683).

joje buvo kultivuojama elitinių karių–berserkų institucija⁵⁹. A. Alföldi's, P. Vidal-Naquet, K. McCone'as ir P. Kershaw, ištyrę įvairių šios kilmės tautų socialinės organizacijos pradmenis, pastebėjo, kad tradicinėse arijų visuomenėse būta dviejų galios struktūros formų, kurios skyrėsi viena nuo kitos amžiaus grupių pagrindu: pirmąją sudarė šeimomis gyvenantys ir turtą valdantys suaugę žmonės – (*teuta*), o antrąją, daug homogeniškesnę, plėšimais ir prievartavimu užsiimančią jaunimo grupę sudarė jauni kariai (*koryos*)⁶⁰.

XIX a. pabaigoje palengva atsiranda poreikis naujai permąstyti mito ir ritualo santykį. Jane Harrison tapo graikų mitologijos moderniųjų studijų pradininke. Jau 1890 m. Harrison iškėlė mintį, jog nėra pagrindo mitą laikyti savarankišku siužetu. Tai tik iki galo neatpažintas ritualinis mitas⁶¹, kurį galima laikyti „siužetu, nusakančiu ritualą“ (gr. *dromenon*)⁶². G. Murray'jaus manymu, graikų iniciacijos ritualų studijos galinčios atverti naujas antikinės visuomenės istorinio tyrimo galimybes⁶³. Disertacijoje parodoma, kad pagrindinė politiško prieda buvo tamsių amžių Graikijoje įvykęs jaunimo maištas prieš to meto tradicinę visuomenę, apribojusią jaunimo socializacijos galimybes ir beveik nepalikusią jai legalių raiškos kelių. Kultūros istorikas J. Ortega y Gassetas⁶⁴ ir sociologas K. Mannheimas⁶⁵ tokius pokyčius visuomenėje pirmieji pabandė aiškinti istorinės kartų kaitos problema. Ortega y Gassetą karta domino kaip unikalus socialinis veiksnys, galintis, reikalui esant, savo viduje subrandinti naują istorinės raidos viziją. K. Mannheimo supratimu, jaunimas yra „vienas tų slaptų visuomenės išteklių, nuo kurių mobilizavimo priklauso visas jos gyvybingumas“⁶⁶. J.

⁵⁹ Ibid. S. 36.

⁶⁰ Alföldi, A. „Königsweihe und Männerbund bei den Achämeniden“, *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 47, 1951, S. 12; McCone, K. „Hund, Wolf und Krieger bei den Indogermanen“, in W. Meid (Hg.) *Studien zum Indogermanischen Wortschatz*. Innsbruck, 1987, S. 111; Kershaw, P. *The One-eyed God Odin and the (Indo-) Germanic Männerbünde*. (Journal of Indo-European Studies. Monograph Series 36). Washington DC, 1997, p. 177; Vidal-Naquet, P. *The Black Hunter. Forms of Thought and Forms of Society in the Greek World*. Baltimore, 1986.

⁶¹ Harrison, J. *Mythology and Monuments of Ancient Athens*. London - New York, 1890.

⁶² Harrison, J. *Themis. A Study to the Social Origins of Greek Religion*. New York, 2010, p. 331.

⁶³ Murray, G. *Five Stages of Greek Religion*. Garden City, NY, 1955, p. 13–29.

⁶⁴ Ortega y Gasset, J. „Mūsų laikų tema“, kn. Jose Ortega y Gasset. *Mūsų laikų tema ir kitos esė*. Vilnius, 1999, p. 156–161.

⁶⁵ Mannheim, K. „The Problem of Generations“, in K. Mannheim (ed. by P. Keckskemeti) *Essays on the Sociology of Knowledge*. London, 1952, p. 276–320.

⁶⁶ Mannheim, K. „The Problem of Youth in Modern Society“, in K. Mannheim. *Diagnosis of Our Time. Wartime Essays of a Sociologist*. London, 1945, p. 32.

Goldstone'as atkreipia dėmesį į tai, kad jaunimo maišto vaidmuo istorijoje iki šiol nėra pakankamai įvertintas. Jo manymu, „jaunimo vaidmuo rašytinėje visos žmonijos istorijoje yra esminis ir jis visada buvo pagrindinis didžiųjų revoliucijų veiksnys“⁶⁷. Kaip yra pastebėjęs K. Mannheimas, bronzos amžiuje „lavinimas tokiose visuomenėse rėmėsi tolesniu tradicijos perdavimu, o jo mokymo metodai buvo atkūrimas ir pakartojimas“⁶⁸. Pavojuinguose socialinių pokyčių vandenyse graikai pirmieji radikaliu būdu išbandė naująjį farvaterį. „Kartų konfliktas ir jaunimo radikalizmas“ – rašo J. Goldstone'as, – „veda į antikinę Graikiją. <...> Galima pastebėti, kaip jaunoji karta ten pirmoji metė iššūkį vyresniųjų galiai ir moralei“⁶⁹. Kartų konfliktas Antikos visuomenėje sukurdavo sąlygas senajai tvarkai de-autorizuoti⁷⁰.

R. Meyerio manymu, graikų pasaulyje galima išskirti du tokius laikotarpius, kai jaunimas aiškiai sukylo prieš savo tėvų saugomą tvarką: tai V amžius pr. Kr.⁷¹ ir I amžius pr. Kr.⁷². Tačiau Meyerio schemoje nieko nekalbama apie tokį svarbų istorinį periodą, kaip graikų archaikos pradžia ir vadinamoji polio revoliucija, kurių atsiradimas vargiai buvo įmanomas be kartų krizės padaryto poveikio. Goldstone'as atkreipia dėmesį į tai, kad VIII amžiaus pr. Kr. įvykiai Graikijoje neginčijamai liudija atsiradus konfliktui, tiesiogiai privedusiam prie esminių santvarkos pertvarkymų⁷³. J. Davidsonas apibrėžė graikų polius kaip „visuomenes, kuriose galima išskirti mažiausiai dvi stabiliai egzistuojančias amžiaus klases“⁷⁴. R. Sallaresas manė, kad sąveika tarp amžiaus grupių galėjo reikšmingai paveikti graikų socialinę sąrangą. Tačiau šių savo įžvalgų Sallaresas toliau neplėtojo. Tai padaroma šioje disertacijoje. Įtraukiant į tyrimą teopolitinį aspektą ir apžvelgiant gausesnę graikų istorijos medžiagą prieinama išvados, kad sociokultūrinės įtampos kupina organizacinė – funkcinė sąveika tarp graikų amžiaus grupių buvo svarbus institucinis ypatumas, padėjęs atsirasti graikų poliui – precedento neturinčiai socialinės sąrangos formai.

⁶⁷ Goldstone, J. „Population and Security. How Demographic Change Can Lead to Violent Conflict“, *Journal of International Affairs* 2002, 56(1), p. 11.

⁶⁸ Mannheim, K. „The Problem of Youth in Modern Society“, in K. Mannheim. *Diagnosis of Our Time. Wartime Essays of a Sociologist*. London, 1945, p. 33.

⁶⁹ Goldstone, J. „The Role of Youth in Rebellion and Revolution“, in J. H. Ellens (ed. by) *Winning Revolutions. The Psychosocial Dynamics of Revolt for Freedom, Fairness, and Rights*. Vol. 2. Santa Barbara, 2014, p. 17.

⁷⁰ Meier R. Op. Cit. p. 3.

⁷¹ Graikų klasikos pradžia. Žr. Meier R. Op. Cit. p. 10–19.

⁷² Dviejų erų sąvarta, ženklinanti gnostikų maišto pradžią (Ibid. p. 21–24).

⁷³ Goldstone, J. *Revolutions. A Very Short Introduction*. New York, 2014, p. 42.

⁷⁴ Davidson, J. „Revolutions in Human Time. Age-class in Athens and the Greekness of Greek Revolutions“, in S. Goldhill, R. Osborne (eds.) *Rethinking Revolutions Through Ancient Greece*. Cambridge, 2006, p. 30.

2. Istorinis – politinis pjūvis leidžia atskleisti disertacijoje keliamų politiško istorinės raidos klausimų kontekstą.

Istoriniu požiūriu disertacijos tema, taip, kaip ji suformuluota aukščiau, Lietuvoje yra praktiškai nenagrinėta. Religijos istorijos ir politinės teologijos tyrimuose atskirai būtų galima paminėti T. Alekniënės studiją⁷⁵. Kvalifikuota istorinė prieiga leido Alekniënei panaudoti gausią mitologinę medžiagą, analizuojant graikų politinę teologiją (nors pati autorė šios sąvokos tiesiogiai nenaudoja) ir siejant ją su graikų sielos santvarkos (politėjos) raida.

Žymus lietuvių išeivijos filosofas A. Mickūnas, samprotaudamas apie politiškumo būklę šiandienos pasaulyje, jo fundamentu vienareikšmiai laiko Antikos Atėnus. Jis naujai pažvelgė į demokratijos diskursą ir konfliktų pobūdį politiškumo sąlygomis, graikų poliuose įžvelgdamas šiuolaikinės visuomenės fundamentalų istorinį provaizdį⁷⁶.

Politinės filosofijos aspektu šią problemą iki šiol tyrinėjo V. Bartninkas, kuris remiasi Schmitto pateiktos politiškumo sampratos principais. Šis perspektyvus tyrinėtojas savo darbuose operuoja plačia mitinių tekstų medžiaga bei klasikinių filosofų studijomis⁷⁷.

Vakarų pasaulyje mokslinių studijų, skirtų grynai graikų politiškumo analizei, iki šiol yra labai nedaug, nors pati graikų polio istorija ir politinės santvarkos ypatumai tiriami seniai ir yra itin plačiai išnagrinėti. Politiškumo genezės ir istorinės raidos klausimais galima paminėti vos du autorius, kurie savo tyrimuose vartojo politiškumo sąvoką, siedami šį fenomeną su Antikos istorija. Tai C. Meieris⁷⁸ ir J. Assmannas⁷⁹. Abu istorikai rėmėsi savo Schmitto parengtu

⁷⁵ Alekniënė, T. *Sielos dermės. Filosofinės graikų etikos apybraiža*. Vilnius, 1999.

⁷⁶ Mickūnas, A. „Jėgos filosofija“, kn. *Metmenų laisvieji svarstymai 1959–1989* (sud. V. Gasiliūnas). Vilnius, 1993, p. 224–255; Mickūnas, A. *Demokratija šiandien*. Vilnius, 2007.

⁷⁷ Bartninkas V. Politikos brėkšma. Iki-politinės patirtys graikų mitiniu laikotarpiu“, Naujasis Židinys 8, 2011, p. 519–527; Bartninkas V. „Pilietinė tapatybė ir pamaldumas Platono *Istatymuose*“, *Literatūra* 57(3), 2015, p. 7–15; Bartninkas V. „Kas yra antikinis politinis mąstymas?“ *Problemos* 96, p. 48–60, 2019, p. 48–60.

⁷⁸ Meier, C. „Entstehung und Besonderheit der griechischen Demokratie“, *Zeitschrift für Politik* 25(1), 1978, S. 1–31; Meier, C. „Die Griechen. Die politische Revolution der Weltgeschichte“, *Saeculum* 33(2), 1982, S. 133–147; Meier, C. *The Greek Discovery of Politics*. Cambridge, MA, 1990; Meier, C. *Ein Neubeginn der Weltgeschichte*. Berlin, 1993; Meier, C. *Culture of Freedom. Ancient Greece and the Origin of Europe*. New York, 2011.

⁷⁹ Assmann, J. *Politische Theologie zwischen Ägypten und Israel*. München, 1992; Assmann, J. *Herrschaft und Heil. Politische Theologie in Altägypten, Israel und Europa*. München, 2000; Assmann, J. *Die Entstehung des Politischen im Alten Orient. Eine Festrede von Jan Assmann, im Rahmen einer Veranstaltung der Union*

sąvokų aparatu. C. Meieris tvirtino⁸⁰, kad politiškumo sukuriamas socialinio solidarumo jausmas buvo žinomas tik pietinio Viduržemio jūros regiono istorinėms žmonių bendrijoms. J. Assmannas teigė, kad bent jau pirmaisiais savo raidos amžiais jis buvo būdingas visoms istorinėms bendrijoms⁸¹. Meieris II ir I tūkstantmečių pr. Kr. sąvartą tiesiogiai siejo su politiškumo atsiradimu ir vadino tai Europos istorijos pradžia. Politiškumas, jo manymu, buvo grynai graikiškas fenomenas, inicijavęs ypatingą Europos civilizacijos pobūdį. Tai buvusi ne [civilizacijos] istorijos tąsa, bet nauja jos pradžia⁸².

Daug dėmesio Graikijos istorijoje besiplėtojusiame politiškumo fenomenui skyrė prancūziškoji Antikos studijų mokykla, kurios žymiausi atsovai buvo J.-P. Vernantas⁸³, M. Detienne'as⁸⁴ ir P. Vidal-Naquet⁸⁵. Ši mokykla, tęsdama dar N. Fustel de Coulangeso ir E. Durkheimo pradėtą tyrimų kryptį, glaudžiai siejo archainės visuomenės žmogų su socialinės aplinkos papročiais ir religiniu mentalitetu.

Pirmoji autorė, graikų deivė Temidę pavadinusi ne abstrakčia teisingumo personifikacija, bet į konkretų istorinį tarpsnį orientuotu tvarkos principu, buvo

der deutschen Akademien der Wissenschaften und der Staatlichen Museen zu Berlin. 2007. Interneto prieiga: http://www.akademienunion.de/_files/veranstaltungen/Festvortrag%20Jan%20Assmann.pdf

⁸⁰ Meier, C. *The Greek Discovery of Politics*. Cambridge, MA, 1990, p. 3–144.

⁸¹ Assmann, J. *Die Entstehung des Politischen im Alten Orient. Eine Festrede von Jan Assmann, im Rahmen einer Veranstaltung der Union der deutschen Akademien der Wissenschaften und der Staatlichen Museen zu Berlin*. Interneto prieiga: http://www.akademienunion.de/_files/veranstaltungen/Festvortrag%20Jan%20Assmann.pdf

⁸² Meier, C. *Kultur, um der Freiheit willen. Griechische Anfänge – Anfang Europas*. München, 2009, S. 57.

⁸³ Vernant, J.-P. *Myth and Society in Ancient Greece*. Atlantic Highlands, NJ, 1980; Vernant, J.-P. *The Origins of Greek Thought*. Ithaca, NY, 1982; Vernant, J.-P. *Mortals and Immortals. Collected Essays*. Princeton, 1991; Vernant, J.-P. *Pasaulis, dievai, žmonės. Mitų interpretacijos*. Vilnius, 2000; Vernant, J.-P. *Myth and Thought among the Greeks*. New York, 2006.

⁸⁴ Detienne, M. *The Masters of Truth in Archaic Greece*. New York, 1996; Detienne, M. „From Practices of Assembly to the Forms of Politics. A Comparative Approach“, *Arion. A Journal of Humanities and the Classics* 7(3), 2000, p. 1–19; Detienne, M. „Forgetting Delphi between Apollo and Dionysus“, *Classical Philology* 96 (2), 2001, p. 147–158; Detienne, M. „The Gods of Politics in Early Greek Cities. Civil Religion, Hestia, Heteronomy“, in H. de Vries, L. E. Sullivan (eds.) *Political Theologies. Public Religions in a Post-Secular World*. New York, 2006, p. 91–101.

⁸⁵ Vidal-Naquet, P. *The Black Hunter. Forms of Thought and Forms of Society in the Greek World*. Baltimore, 1986.

J. Harrison⁸⁶. Platesnę ir labiau specializuotą graikų politinės, teisinės ir religinės minties apžvalgą pateikė R. Hirzelis⁸⁷. V. Ehrenbergas pirmasis parašė Graikijos istorijos studiją, kurioje buvo pateikta conceptuali tvarkos principų raida⁸⁸. Ehrenbergo manymu, kai kurių deivių varduose simboliškai užkoduota graikų tvarkos principai ir teisingumo sampratos⁸⁹. Disertacijoje argumentuojama ir toliau plėtojama mintis, jog kiekviena graikų istorijos epocha turėjo savitą vyraujančią valdymo formą, iš esmės atitikusią pagrindinį tos epochos tvarkos (teisingumo) principą.

Ginamieji teiginiai. Disertacijoje nagrinėjamo graikų politiškumo specifika ir jo ištirtumo įvertinimas leidžia suformuluoti hipotezes, kurios tikrinamos Antikos istorinių šaltinių ir analitinių istorijos studijų pagrindu:

1. Pagrindinė prielaida politiškumo genezei yra smurtinis viešosios erdvės (gr. *topos koinos*) sukūrimas, pašalinant sakralinę monarchiją (vanaka, anaksas). Visuomenėje atsiranda paralelinė galios struktūra – herojai, kurių buvimas ardo socialinę audinį ir basilėjų autoritetą. Tęsiantis krizei, išryškėja kartų atotrūkio fenomenas, kurį lydi nekontroliuojamų efebėjų atsiradimas.
2. Politiškumo istorinė raida prasideda, kai Spartoje sukuriama politinės įtakos paskirstymo mechanizmas, leidžiantis palaikyti nuolatinę pusiausvyrą ir sąveiką tarp amžiaus grupių.
3. Nuo VIII iki IV amžiaus pr. Kr., vykstant nuolatiniam teopolitinio mentaliteto pokyčiams, Graikijos visuomenė pereina keturias politiškumo istorinės raidos fazes.
4. Politiškumo krizė prasideda, kai po Periklio mirties išsiderina politinės įtakos paskirstymo mechanizmas. Tarp amžiaus grupių atsinaujina kova dėl galios, tačiau šį kartą konflikto pasekmė yra ne politiškumo užmezgimas, bet jo esminis atmezgimas. Pagrindiniai politiškumo krizės požymiai yra antpolitiškumo ir apolitiškumo struktūrų atsiradimas polio viduje.

⁸⁶ Harrison, J. *Themis. A Study to the Social Origins of Greek Religion*. New York, 2010.

⁸⁷ Hirzel R. *Themis, Dike und Verwandtes. Ein Beitrag zur Geschichte der Rechtsidee bei den Griechen*. Leipzig, 1907.

⁸⁸ Ehrenberg, V. *Die Rechtsidee im frühen Griechentum*. Leipzig, 1921.

⁸⁹ Ehrenberg, V. *Die Rechtsidee im frühen Griechentum. Untersuchungen zur Geschichte der werdenden Polis*. Leipzig, 1921, S. 2.

Išvados

Remiantis atliktu tyrimu, darytinos keturios pagrindinės išvados:

1. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad pirma prielaida politiškumo genezei buvo viešosios erdvės sukūrimas, leidęs radikaliai panaikinti bet kokias sakralinės monarchijos apraiškas, jos vietoje įsteigiant bendros politinės valios forumą. Pagrindinė jėga, išklabinusi Graikijoje monarchijos tradiciją, buvo herojai.

Bronzos amžiuje tokio socialinio reiškimo, kaip viešoji erdvė, nebuvo. Rytų tautos buvo visiškai inkorporuotos į dieviškąją kosmo tvarką. Sakralinės monarchijos struktūros jose iš principo nebuvo įmanoma reformuoti; ją buvo galima tik sunaikinti. Dėl centro valdžios tradicinio silpnumo graikų basilėjams nepavyko tapti karaliais Artimųjų Rytų imperijų pavyzdžiu. Dėl susidariusio valdžios vakuomo visuomenėje ėmė kurtis paralelinė galios struktūra – herojai, kurių buvimas ardė socialinį audinį ir basilėjų autoritetą. Herojai buvo unikali graikų pasaulio institucija, subrandinta iš avantiūristinės prigimties žmonių ir skirta socialinėms krizėms spręsti. Tamsiaisiais amžiais herojai pirmiausia išklabino tradicines galios struktūras, o vėliau faktiškai sunaikino ir patį autoriteto etosą.

2. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad VIII amžiuje pr. Kr. amžiaus klasių pagrindu Graikijoje susiformavo uždarnos dvinarės struktūros, kuriose tradicinio religingumo besilaikanti diduomenė pasiekė istorinį kompromisą su Apolono kultą išpažįstančiu jaunų karių korpusu, kartu sukurdami unikalią aristokratijos politinį kūną (gr. *homoioi*).

Tęsiantis krizei, vis labiau ryškėjo kartų atotrūkio fenomenas, kurį lydėjo beveik nekontroliuojamų jaunimo organizacijų – efebėjų – atsiradimas. Tokia šešėlinė jaunimo struktūra paprastai veikė kaip atsarginis visuomenės reagavimo variantas, jos *ultima ratio*. Tačiau Männerbundas (gr. *agela*, *ephebeia*), nuo neatmenamų laikų veikęs kaip jaunimo socialinės ir seksualinės segregacijos institutas, iš laikinos, pereinamosios būsenos Graikijoje tapo nauja gyvenimo norma. Taip didžiosios tradicinės bendrijos viduje atsirado dirbtinai sukurta, sukarinta socialinė struktūra, įterpusi į gimininių santykių tinklą visiškai naują politinio solidarumo principą. Sparta tapo pirmąja vieta, kur Männerbundo institucija, kuri transformavosi į pirmąją pasaulyje politinę valstybę, o *strateuma* joje virto *politeuma*. Joje buvo sukurta unikalus, anksčiau dar niekam nežinomas politinio bendrabūvio modelis ir pamatiniai politinio valdymo principai.

3. Graikijoje tvarkos principu vadintinas įvairiais laikotarpiais kaskart naujai formuojamas teopolitinės legitimacijos mechanizmas. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad VIII amžiuje pr. Kr. politiškumo amžiaus klasių pagrindu Graikijoje susiformavo uždarnos dvinarės struktūros, kuriose tradicinio religingumo besilaikanti diduomenė pasiekė istorinį kompromisą su Apolono kultą

išpažįstančiu jaunų karių korpusu, kartu sukurdami unikalų aristokratijos politinį kūną, kuris per timokratiją evoliucionavo į demokratiją.

Kai Spartoje buvo sustyguotas pirmas dvinarės visuomenės modelis, kiti graikų poliai vienokiu ar kitokiu būdu ėmė periminėti Spartoje sukurtus politiškumo principus. Polio sukūrimas pavyzdžio neturinčiu mastu generavo žmonių energiją politinio kūno išlikimo, socialinės santarvės optimizavimo ir piliečio lavinimo problemoms spręsti. Basileja Graikijoje tapo pirmąja politinės revoliucijos ir sinoikizmo auka. Politinės teologijos prasme teisinės tvarkos simbolis visą laiką buvo Apolonas, tačiau kiekvieną atskirai įtvirtinamą teisinės sąmonės tarpsnį simbolizavo kaskart nauja tvarkos principo personifikacija: *dikė*, *eunomija*, *isonomija* ir *peitoja*. *Dikė* simbolizavo aristokratinio polio teisminį vidaus ginčų sprendimo būdą; *eunomija* ženklino geometrinės lygybės principą; aritmetinę lygybę grindžiantis *isonomijos* principas suteikė demui teisinę galimybę apskritai ignoruoti mažumos teises ir reikalui esant, pačius įstatymus keisti psefizmomis, o *peitoja* simbolizavo tokį tvarkos įtvirtinimo būdą, kai paskiros stiprios asmenybės pačiais įvairiausiais būdais įtikindavo bendrapiliečius būtent savo siūlomo kelio efektyvumu.

4. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad V–IV amžių pr. Kr. sąvartoje praktikuojamas nežabotas galios naudojimas, sprendžiant vidaus ir išorės problemas, išderino nusistovėjusią sąveiką tarp amžiaus klasių ir suardė polio binarinę struktūrą, sukeldamas bendrąją graikų politiškumo krizę.

Atėnuose įtvirtinus radikalią demokratiją ir panaikinus paskutines aristokratinės institucijas, pilietybė iš tikslo virto dovana. Krizei gilėjant polio viduje išsisluoksniavo dvi alternatyvios politiškumo atžvilgiu sociokultūrinės tendencijos – *antpolitiškumas*, visuomenės problemas siekęs spręsti maksimalia galios koncentracija vienos iškilios asmenybės rankose, ir *apolitiškumas*, iškėlęs idėją šalintis nuo visuomenės reikalų, visą dėmesį skiriant elitinių draugijų kūrimui. IV amžiuje pr. Kr., Aleksandriui Didžiajam sukūrus savo helenistinę imperiją, graikų įsteigtas politinis žemės nomas baigėsi.

Trumpos žinios apie doktorantą

Raimondas Kazlauskas gimė 1958 m. gruodžio 14 d. Lauckaimio kaime, Vilkaviškio rajone. 1976 metais baigęs Kudirkos Naumiesčio vidurinę mokyklą, studijavo istoriją Vilniaus universiteto Istorijos fakultete. 1981 m. Vilniaus universitete apgynė magistro studijoms prilyginamą baigiamąjį darbą tema *Filosofiniai jaunimo religingumo aspektai*; 1981–1984 m. dirbo dėstytoju Vilniaus universiteto Filosofijos istorijos katedroje, iš kur 1984 m. KGB nurodymu buvo pašalintas, apkaltinus „tarybinės tėvynės išdavimu“. 1984–1990 m. KGB priežiūroje patirdamas griežtus profesinius ir gyvenamosios vietos apribojimus, dirbo įvairius su specialybe nesusijusius darbus. Nuo 1991 m. dirba Klaipėdos universiteto Filosofijos katedros lektoriumi. Dalyvavo mokslinėse konferencijose Lietuvoje ir Vokietijoje. Nuo 2016 m. jungtinėje Klaipėdos universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto istorijos krypties doktorantūroje rengė disertaciją tema *Politiškumo raida senovės Graikijoje*.

Kontaktai: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas (KU BRIAI), Herkaus Manto g. 84, Klaipėda, LT 92294.

E. paštas: kazlauskasrai@gmail.com

Moksliniai straipsniai disertacijos tema

1. Kazlauskas, R. „Politiškumo genealogija. Herojų amžius ir jaunimo maištas“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1(44), 2019, p. 7–73.
2. Kazlauskas, R. „Atminties kultūra ir politiškumo genezė Delfų teologijoje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1(42), 2018, p. 5–44.
3. Kazlauskas, R. „Potestas quaerens auctoritatem. Politinė teologija tarp hierateumos ir strateumos“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2(41), 2017, p. 5–64.
4. Kazlauskas, R. „Teokratija ir hierokratija. Dvi religinės kratogonijos formos ankstyvojoje politinėje teologijoje“, *Krikščioniškosios tradicijos raiška viduramžių–naujausiųjų laikų kasdienybės kultūroje: europietiški ir lietuviški puslapiai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXVII). Sud. V. Vaivada. Klaipėda, 2013, p. 7–20.
5. Kazlauskas, R. „Stoicizmo vaidmuo legitimuojant helenistinę monarchiją“, *Logos* 69, 2011, p. 73–83.
6. Kazlauskas, R. „Jėgos teisė ir teisės jėga formuojantis helenistinei autokratijai“, *Logos* 68, 2011, p. 104–113.
7. Kazlauskas, R. „Carlas Schmittas ir politinės teologijos problema“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1(28), 2011, p. 101–130.
8. Kazlauskas, R. „Jėgos teisė ir teisės jėga formuojantis graikų poliui“, [1 dalis] *Logos* 62, 2010, p. 102–109; [2 dalis] *Logos* 63, 2010, p. 98–109.
9. Kazlauskas, R. „Jėgos teisė ir teisės jėga graikų politinėje teologijoje“, [1 dalis] *Logos* 60, 2009, p. 182–191; [2 dalis] *Logos* 61, 2009, p. 211–217.
10. Kazlauskas, R. „Europos idėja. Rytai ir Vakarai graikų politinėje filosofijoje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2(4), 1999, p. 7–20.

Disertacijos tema skaityti pranešimai mokslinėse konferencijose

1. 2019 10 11. Nacionalinė konferencija „Antikos ir viduramžių tyrimai“. Pranešimo tema: Politinė revoliucija tamsiųjų amžių Graikijoje.
2. 2019 11 13. Nacionalinė konferencija „Antikos ir viduramžių tyrimai“. Pranešimo tema: Išminčius ir monarchas helenizmo epochoje.

Klaipėdos universiteto leidykla

Raimondas Kazlauskas

THE EVOLUTION OF THE POLITICAL IN ANCIENT GREECE

Summary of doctoral dissertation

POLITIŠKUMO RAIDĄ SENOVĖS GRAIKIJOJE

Daktaro disertacijos santrauka

Klaipėda, 2020

SL 1335. 2020 11 05. Apimtis 3,75 sąl. sp. l. Tiražas 25 egz.

Klaipėdos universiteto leidykla, Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda

Tel. (8 46) 398 891, el. paštas: leidykla@ku.lt, interneto adresas: <http://www.ku.lt/leidykla/>

Spausdino UAB „Druka“, Mainų g. 5, 94101 Klaipėda